

Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
Katedra mediálních a kulturních studií a žurnalistiky

**Lexikální expresivita na titulních stranách Lidových novin
a Blesku**

Lexical Expressivity on Front Pages of Lidové noviny and Blesk

Bakalářská diplomová práce

Aneta TRNOVÁ

Vedoucí práce: Mgr. Viktor Jílek, Ph. D.

Olomouc 2019

Prohlášení:

Čestně prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím odborné literatury a dalších uvedených informačních zdrojů. Práce obsahuje 84 846 znaků.

V Olomouci dne

.....

Abstrakt

Tato bakalářská práce se zabývá prostředky lexikální expresivity na titulních stranách Lidových novin a Blesku. V teoretické části se nachází analytický rámec vytvořený na základě kompilace odborné literatury, jenž slouží jako východisko pro rozbor hypotetických textů sestavených z článků na titulních stranách. V praktické části je tento vzorec aplikován při identifikaci expresiv ve výše uvedených denících. Prvním cílem práce je vytvoření výčtu jednotlivých expresivních prostředků. Druhým cílem je provedení analýzy v uvedených periodikách. Zjištěná data jsou následně využita ke komparaci a interpretaci.

Klíčová slova: expresivita, lexikologie, zpravodajství, Lidové noviny, Blesk

Abstract

This bachelor thesis deals with units of lexical expressivity in Lidové noviny and Blesk. In the theoretical part of this thesis there is created analytical framework for analysis of based on the compilation of professional literature. In the practical part, this formula is applied in identifying expressions in the above-mentioned periodicals. The first aim of the thesis is to create an enumeration of individual expressive means. The second objective is to perform the analysis in the mentioned periodicals. The data found is then used to compare and interpret.

Key words: expresivity, lexicology, news, Lidové noviny, Blesk

Na tomto místě bych ráda poděkovala panu Mgr. Viktoru Jílkovi, Ph. D. za cenné rady a věcné podněty, které mi poskytl při psaní této práce. Zároveň bych ráda poděkovala svým blízkým za jejich podporu během celého studia.

1 Obsah

2	Úvod.....	8
3	Expresivita	11
3.1	Lexikální expresivita	13
3.1.1	Teoretické zpracování expresivity v literatuře s ohledem na lexikální rovinu	13
3.1.1.1	První zmínky o expresivitě	13
3.1.1.2	Základní česká literatura zabývající se expresivitou	13
3.1.2	Rozdělení expresivity na inherentní adherentní a kontextovou.....	15
3.1.2.1	Expresivita inherentní.....	15
3.1.2.1.1	Expresivita hlásková	16
3.1.2.1.2	Expresivita slovtvorná.....	17
3.1.2.1.3	Expresivita lexikálně sémantická.....	21
3.1.2.2	Expresivita adherentní	22
3.1.2.3	Expresivita kontextová	25
3.1.3	Dělení expresivity dle kvality příznaku	27
3.1.3.1	Slova s citovým příznakem kladným.....	27
3.1.3.1.1	Důvěrná, familiární slova a laudativa.....	28
3.1.3.1.2	Domácká slova	28
3.1.3.1.3	Hypokoristika	29
3.1.3.1.4	Dětská slova	29
3.1.3.1.5	Eufemismy	29
3.1.3.1.6	Ostatní expresivní lexikální jednotky s kladným citovým příznakem	30
3.1.3.2	Slova s citovým příznakem záporným.....	30
3.1.3.2.1	Hanlivá, pejorativní slova	30
3.1.3.2.2	Zhrubělá slova	31
3.1.3.2.3	Vulgární slova	31
3.1.3.2.4	Dysfemismy	31
3.1.3.2.5	Ostatní expresivní lexikální jednotky se záporným citovým příznakem ...	32
3.1.4	Kvantitativní lexikální expresivní jednotky.....	32
3.1.5	Ostatní expresivní lexikální jednotky obsahující hodnocení	33
3.1.6	Lexikální expresiva bez přítomnosti hodnocení – hodnotícího sému.....	33

4	Zpravodajský exkurz.....	35
4.1	Publicistický vs. žurnalistický styl	35
4.2	Dílčí oblast zpravodajská.....	35
5	Praktická část	37
5.1	Charakteristika vybraných deníků	37
5.1.1	Deník Blesk.....	37
5.1.2	Deník Lidové noviny	37
5.2	Metodika analýzy	39
5.3	Identifikace lexikálních expresivních jednotek	40
5.4	Výskyt expresivních výrazů v deníku Blesk	42
5.5	Výskyt expresivních výrazů v deníku Lidové noviny	46
5.6	Komparace výsledků analýzy	50
	Závěr.....	52
	Seznam použitých zkratk.....	54
	Seznam použité literatury.....	55
	Internetové zdroje	57
	Seznam tabulek.....	58
	Seznam příloh	59

2 Úvod

V současné době jsou média nedílnou součástí našeho každodenního života. Proto, aby si udržela vysokou čtenost, poslechovost či sledovanost, snaží se producenti mediálních sdělení přicházet se stále novými, neotřelými tématy, která budou pro publikum dostatečně atraktivní. Důležitou roli hraje také způsob jejich zpracování, ten by měl být co možná nejzajímavější a nejpoutavější. Aktivizační prvky lze identifikovat jak v rádiu a televizi, tak i na internetu a v novinách.¹

V psaných projevech aktualizace působí na úrovni obrazu, grafického uchopení textu, jeho tematicko-obsahového ukotvení, ale i na úrovni jazykového zpracování, v rámci kterého jsou aktivizační prostředky nejčastěji užívány v lexikální rovině a to prostřednictvím užití výrazově nápadných pojmenování (s určitými výjimkami) nebo expresivity.² Expresivní prostředky se mohou vyskytovat v oblasti syžetové (neboli beletrizující) a ve sděleních publicistických v užším slova smyslu, ve zpravodajství by však přítomny být neměly, jelikož znemožňují objektivní informování.³ Problematikou užití expresivity právě ve zpravodajství se proto budeme zabývat v naší bakalářské práci.

Aktualizační prvky, tedy i lexikální expresivitu, užívají často bulvární média, činí tak ale i média seriózní. V této práci budeme sledovat deníky Lidové noviny a Blesk coby zástupce obou těchto kategorií.

Před zahájením práce jsme provedli předvýzkum, při kterém jsme sledovali výskyt expresiv jednotlivých vrstev jazyka v šesti vydáních Lidových novin a Blesku, a to od 12. do 17. listopadu 2018. Zjistili jsme výskyt expresivity především u jednotlivých slov a slovních spojení v lexikální rovině, v rovině morfologické jsme pak zaznamenali přítomnost expresivních předpon a přípon. Oproti tomu expresivní tvary slov se objevovaly zcela minimálně, stejně tomu bylo i u expresiv v rovině syntaktické. Vzhledem k předvýzkumu se tak v naší bakalářské práci budeme zabývat pouze expresivitou lexikální coby nejužívanějším zjištěným typem expresivity.

Naším cílem bude lexikální analýza titulních stran vybraných deníků, díky níž zjistíme četnost výskytu jednotlivých typů expresivity u obou periodik. Vzhledem k předvýzkumu, kdy jsme zaznamenali nižší výskyt expresiv v Lidových novinách, očekáváme vyšší výskyt

¹ Jílek, Bednaříková a kol, 2015 s. 15.

² Jílek, 2009 s. 58-59.

³ Jílek, Bednaříková a kol, 2015 s. 78.

lexikálních expresiv v deníku Blesk, zda tomu tak opravdu bude, zjistíme po provedení komparace. Uvedených cílů dosáhneme pomocí vytvořené taxonomie, kterou vypracujeme na základě kompilace odborné literatury.

Cílům práce bude odpovídat její členění. V úvodní, teoretické části vymežíme problematiku expresivity a vytvoříme na základě kompilace odborné lingvistické literatury již zmíněnou taxonomii expresivity v lexikální rovině. Opírat se při tom budeme především o publikaci *Expresivita slova v současné češtině* od Jaroslava Zimy, se kterou pracují i další autoři, například Viktor Jílek nebo Přemysl Hauser. Uvedeno bude dělení expresivity dle Jaroslava Zimy na inherentní, adherentní a kontextovou. V rámci tohoto členění zohledníme také hodnotící charakter těchto lexikálních jednotek. Posléze se budeme věnovat dělení expresivity dle kvality příznaku, a to na expresiva s citovým příznakem pozitivním a negativním, zohledněna budou rovněž expresiva s hodnocením nevyhraněným a expresiva nehodnotící - bez přítomnosti sému hodnocení. U jednotlivých charakteristik uvedeme příklady z odborné literatury. Tam, kde to bude možné, bude práce obsahovat také příklady z analyzovaného materiálu.

Jelikož jsou předmětem našeho zájmu zpravodajské komunikáty, uvedeme krátký zpravodajský exkurz, který se bude zabývat především problematikou užití expresiv v dílčí oblasti zpravodajské.

Praktická část bude obsahovat krátké představení deníků *Lidové noviny* a *Blesk* a také pojednání o metodice analýzy, uveden bude rovněž postup při identifikaci expresiv. Námi vytvořenou taxonomii aplikujeme jako analytický rámeček pro naplnění druhého dílčího cíle v praktické části, kterým bude již zmíněná identifikace lexikálních expresivních prostředků se zvláštním zřetelem k hodnocení. Po provedení analýzy budou zjištěná data kvantifikována, díky čemuž zjistíme absolutní výskyt lexikálních expresiv pro každý deník. Zjišťováno bude kromě absolutního výskytu také procentuální zastoupení jednotlivých typů lexikální expresivity v celkovém počtu identifikovaných lexikálních jednotek nesoucích expresivní příznak. Všechny zjištěné hodnoty budou pro větší přehlednost uvedeny v tabulkách. Posuzovat budeme také hodnotící charakter expresiv, ta určíme buďto jako kladně hodnotící, záporně hodnotící, s nevyhraněným hodnocením či nehodnotící – bez přítomnosti sému hodnocení. Tyto údaje rovněž zaznamenáme do tabulek. Provedena bude komparace.

Sledováno bude dvacet výtisků obou periodik v období od 17. ledna do 8. února 2019. Jelikož v neděli nevycházejí Lidové noviny, rozhodli jsme se za účelem získání co možná nejsrovnatelnějších dat z analýzy vyloučit také nedělní vydání Blesku.

Vzhledem k tomu, že jsme na základě předvýzkumu zjistili, že Lidové noviny obsahují větší množství textu než deník Blesk, rozhodli jsme se (v rámci každého jednoho výtisku) pracovat s tzv. hypotetickým textem o rozsahu 500 slov, díky čemuž budou získaná data srovnatelná. Pokud nebude možné vytvořit hypotetický text z článků na titulních stranách, budeme pracovat s přesahem na strany další. Takto budeme postupovat především v případě deníku Blesk, jelikož na titulních stranách tohoto periodika dominují fotografie a titulky. Do hypotetického textu zahrneme i citace a parafráze, nicméně citace ze samotné analýzy vyloučíme. Parafráze oproti tomu předmětem analýzy budou, jelikož nejsou, na rozdíl od citací, autentickou výpovědí a autor textu do nich může vědomě vkládat aktualizací prvky, tedy i expresivitu. Zahrnutý do analýzy budou také titulky, mezititulky a podtitulky, reklamní sdělení vyřadíme.

V příloze bakalářské práce doložíme všechny analyzované materiály. Přiložíme jak námi vytvořené hypotetické texty o délce 500 slov, tak články ze kterých jsme tyto texty vytvořili.

3 Expresivita

Příruční mluvnice češtiny uvádí, že za expresivní jsou považovány takové prostředky, u nichž je pojmový obsah nebo vyjadřovaný vztah doprovázen nějakým citovým postojem mluvčího. Tento postoj je buď kladný, nebo záporný.⁴ Užití expresivních výrazových prostředků může být motivováno ze tří příčin. Může jít o projev sebevyjádření, ale i o záměr podpořit užitím expresivních prostředků naplnění některé z dalších funkcí (především funkce konativní), případně se může jednat o kombinaci obou těchto příčin. Užití expresivity tak může být vyjádřením emočního stavu, uvolněním vnitřní emocionality. Takto motivovaná expresivita je v autorských úsecích žurnalistů ve zpravodajských sděleních a ve sděleních publicistických v užším smyslu slova nepřipustná a pronikne-li do nich, jedná se o chybu, projev neprofesionality.⁵

Přítomnost expresivity můžeme zaznamenat ve všech rovinách jazykového systému. V mluveném jazyce lze expresivitu vyjádřit různými intonačními schémata či změnou tempa a dynamiky projevu. Ve fonetické rovině se zase výrazovými prostředky exprese stávají různé odchylky od fonetické normy, např. prodloužení vyslovené souhlásky. V rámci fonologické roviny může být signálem expresivity užití hlásek *-ej-* proti spisovné hlásce *-ý-* (*-í*). Jako příklady expresivních výrazů morfologické jazykové roviny lze uvést tvary první osoby plurálu maskulinních substantiv, která jsou zakončena koncovkou *-ista* (*idealisté x fašisti*) nebo citoslovce emociální (*ach, panečku*), apelové (*hej, pst*) či zvukomalebné (*žbluňk, frř*). Oblastí morfologie, která je velmi produktivní, co se týče expresivních výrazů, je také slovtvorba⁶. Rovina syntaktická nabízí hned několik způsobů, kterými dochází k vyjadřování emocí, jedním z příkladů může být změna slovosledu či užití řečnické otázky sloužící ve výpovědi k vyjádření citů provázejících přesvědčení o správnosti nějakého jednání, k emocionální sebeobhajobě a podobě (např. *Copak se to dalo v termínu stihnout?*).⁷

Hlavní doménou expresivity je však dle Příruční mluvnice češtiny slovní zásoba. V lexikální rovině lze pozorovat, že původci sdělení, nemohou-li se ubránit citovým postojům, používají právě prostředky expresivity lexikální.⁸

⁴ Příruční mluvnice češtiny 2012, s. 774.

⁵ Jílek, Bednaříková a kol. 2015, s. 78.

⁶ Touto problematikou se budeme zabývat dále v rámci lexikologie.

⁷ Příruční mluvnice češtiny 2012, s. 775 - 776.

⁸ Příruční mluvnice češtiny 2012, s. 776.

Jelikož se v naší práci zabýváme zkoumáním tištěného komunikátu, nebudeme se věnovat rovině zvukové. Vzhledem k rozsahu práce vynecháme také rovinu syntaktickou a morfologickou. Předmětem našeho zájmu je zkoumání lexikální expresivity, při vytváření taxonomie se proto budeme věnovat pouze tomuto typu expresiv.

3.1 Lexikální expresivita

Lexikální jednotky mají v procesu označování skutečnosti mezi systémovými jazykovými prostředky vnitřní lingvistiky a roviny textu primární funkci.⁹ Naprostou většinu slovní zásoby tvoří jednotky spisovné, které nenesou žádný příznak a jsou označovány jako neutrální. Menší skupinu slov proti tomu představují ta z nich, která mají vedle pojmenovací funkce různé druhy příznaků. Tyto příznaky mohou souviset s původem slova, s časovým zakotvením, s frekvencí užívání, se stylovými příznaky nebo s přítomností expresivity.¹⁰

Lexikální expresivní jednotky nesou kromě nocionálního významu ještě citový příznak.¹¹ Ten označujeme jako konotace. Konotace tvoří pragmatickou složku významu lexikální jednotky¹² a může být součástí významu slova. Označována bývá také jako spoluvýznam, přičemž základní význam lexikální jednotky je označován jako denotace.¹³

3.1.1 Teoretické zpracování expresivity v literatuře s ohledem na lexikální rovinu

3.1.1.1 První zmínky o expresivitě

Za průkopníka v oblasti zkoumání expresivity je považován Charles Bally, který se mimo jiné věnoval „subjektivitě“ ve francouzštině. Jeho dílo, ve kterém jasně oddělil objektivní stránku jazykových prostředků od stránky expresivní, se stalo základem pro další teoretické práce i analýzy.¹⁴ V jeho pojetí dochází ke splývání pojmů expresivita a afektivita. V českém prostředí navíc platí výraz afektivita jako ekvivalent pojmu emocionalita.¹⁵ Expresivní je tak dle Ballyho každý jazykový jev spojený s emocí.¹⁶

3.1.1.2 Základní česká literatura zabývající se expresivitou

Z českých lingvistů se expresivitě věnoval mimo jiné Jaroslav Zima, jehož dílo *Expresivita slova v současném jazyce* je považováno za základní. Zima v něm rozdělil

⁹ Jílek, Bednaříková a kol., 2015, s. 35.

¹⁰ Jílek 2005, s. 8.

¹¹ Hauser 1980, s. 48.

¹² Jílek 2005, s. 23.

¹³ Jílek 2005, s. 38 - 39.

¹⁴ Zima, 1961, s. 6.

¹⁵ Krčmová a kol. 2010, s. 113-133.

¹⁶ Zima 1961, s. 6.

expresivitu na inherentní, adherentní a kontextovou.¹⁷ Jelikož je toto rozdělení určeno pro oblast lexikální, umožňuje zachytit všechny jevy, a proto z něj v této práci budeme vycházet i my.

Alternativní přístup obsahuje práce J. V. Bečky, který expresivitu rozděluje na citovou, apelovou a zvukovou.¹⁸ Citová expresivita znázorňuje cit nebo citový vztah ke skutečnosti či k adresátovi, které označuje. Apelovou expresivitu nabývají lexikální jednotky při konkrétním větném užití, jejími prostředky vyjadřuje autor svou vůli přímo k adresátovi nebo ke skutečnosti. Za výrazovou expresivitu Bečka považuje nápadné a neobvyklé užití slova, kterým autor vyjadřuje svůj osobní postoj ke skutečnosti. Zvuková expresivita je nápadná zněním slova.¹⁹ Bečkovu rozdělení počítá i s rovinou morfologickou a syntaktickou a zahrnuje širší okruh jevů, které Jaroslav Zima za expresivní nepovažuje. Toto rozdělení v naší práci nevyužijeme, a to především kvůli problematické výrazové expresivitě, která není expresivitou v pravém slova smyslu, ale pouhou nápadností lexikálního prostředku.

Dále bychom rádi zmínili Přemysla Hausera a Viktora Jílka, kteří se ve svých pracích věnují citovému příznaku lexikálních expresiv, Viktor Jílek navíc i jejich hodnotícímu charakteru.

Hauser rozdělil expresivitu dle kvality příznaku na slova s citově pozitivním příznakem a s citově negativním příznakem. Citový příznak zaznamenává u důvěrných a familiárních slov, u domácích slov, hypokoristik, laudativ, dětských slov a eufemismů. Oproti tomu záporný citový příznak dle jeho rozdělení nesou slova hanlivá, pejorativní, zhrubělá a vulgární.²⁰

Viktor Jílek pracuje s hodnotícím charakterem lexikálních expresiv, přičemž zohledňuje práci Františka Čermáka. Čermák hodnotící charakter uvádí v souvislosti s frazeologismy a idiomy, které jsou součástí inherentní expresivity. Rozlišuje v rámci tohoto jevu dvojí charakter expresivity. Zohledňuje charakter kvantitativní, který chápe jako intenzitu a důraz, a charakter kvalitativní, který je možné chápat polárně, tedy jako existující v protikladných dvojicích, a to především jako *kladný - záporný*. Tuto polaritu lze dále specifikovat, charakter může být například: *pochvalný - hanlivý*, *obdivný - pohrdavý*, *žertovný - posměšný*, *mazlivý - zhrubělý* aj.²¹ Jílek poukazuje na to, že hodnotící charakter se netýká všech lexikálních expresiv.²² Dále také uvádí, že je nutné brát v potaz tzv. přepólování expresivity.

¹⁷ Zima 1961, s. 10-11.

¹⁸ Bečka 1992, s. 57-58 a s. 197-217.

¹⁹ Bečka 1992, s. 204.

²⁰ Hauser 1980, s. 50-51.

²¹ Čermák, Filipec 1985, s. 198.

²² Jílek, Bednaříková a kol. 2015, s. 77.

Tento jev spočívá ve změně hodnotícího rázu z kladného na záporný a naopak.²³ Například slovní spojení *naše psisko chlupaté* lze vnímat jako kladně hodnotící, přestože je zde užitá přípona *-isko*, která má potenciál vytvářet slova zveličelá, která primárně patří do kategorie negativně hodnotících jazykových prostředků. S přepólováním expresivity se můžeme setkat také u deminutiv, která mají primárně kladně hodnotící ráz, avšak v určitém kontextu mohou mít charakter hodnocení negativního, příkladem mohou být výrazy *dvacetiletý hošíček* nebo *pitíčko* (myšleno alkohol).²⁴

3.1.2 Rozdělení expresivity na inherentní, adherentní a kontextovou

Členění expresivity na inherentní, adherentní a kontextovou je považováno za základní.²⁵ Jak již bylo uvedeno výše, první jej ve své odborné práci rozpracoval Jaroslav Zima. S odkazem na zmíněného lingvistu uvádějí toto členění expresivity také další autoři, například J. Mistrík²⁶, P. Hauser²⁷, E. Minářová²⁸, M. Čechová²⁹ nebo V. Jílek³⁰.

3.1.2.1 Expresivita inherentní

Inherentní expresivita je dle V. Jílka vnitřně spjata s lexikální jednotkou.³¹ J. Zima charakterizuje expresivnost těchto lexikálních jednotek jako neoddělitelnou součást jejich významu.³² Expresivita inherentních výrazů tak nevzniká významnou změnou slova, nýbrž je jejich stálou součástí. Jako inherentní expresiva tedy můžeme označit takové expresivní lexikální jednotky, jejichž expresivní příznak je pro uživatele jazyka viditelný bez znalosti bližšího kontextu, tudíž i v případě, stojí-li tato lexikální jednotka osamocně.³³

Inherentní expresivita může být realizována skrze hláskovou stavbu slova, slovtvornou utvářenost nebo může být zakotvena v jejich lexikálním významu.³⁴ Expresivita inherentní má

²³ Jílek, Bednaříková a kol. 2015, s. 82.

²⁴ Jílek 2005, s. 26.

²⁵ Tamtéž.

²⁶ Mistrík 1985, s. 81.

²⁷ Hauser 1980, s. 48-50.

²⁸ Minářová 2011, s. 234.

²⁹ Čechová a kol. 2003, s. 142-143.

³⁰ Jílek 2005, s. 23-26.

³¹ Jílek 2005, s. 23.

³² Zima 1961, s. 10.

³³ Zima 1961, s. 12.

³⁴ Jílek, Bednaříková a kol. 2015, s. 78.

přesah do morfologické či zvukové roviny, zároveň je však předmětem zájmu lexikologie,³⁵ tudíž se jí budeme v rámci taxonomie zabývat podrobněji.

V rámci inherentních expresiv jsou za dominantně hodnotící považována expresiva tvořená předponami, příponami a reduplikací. Deminutiva mají hodnotící charakter primárně kladný. Augmentativa oproti tomu mají primárně záporný hodnotící charakter. V případě lexémů tvořených zveličujícími, intenzifikačními či zdrobňujícími expresivními předponami a reduplikací je kladný či záporný charakter vázán na konkrétní lexikální jednotku, případně její užití. Z formantu nutně nevyplývá.³⁶

Hodnocení může být obsaženo rovněž v lexikálním významu pojmenovacích jednotek, v tomto případě se jedná o expresiva lexikálně sémantická. Dominantně hodnotící jsou také expresivní frazémy.³⁷

3.1.2.1.1 Expresivita hlásková

Hlásková expresivita se projevuje ve hláskové skladbě slova zpravidla tím, že se sestává z takových hláskových spojení, která nejsou v neexpresivních slovech běžná. Způsobuje ji především spojení palatálních (předopatrových) souhlásek *d', t', ň* a *j* se samohláskami střední a zadní řady *a, u* a *o* nebo s dvojhláskou *ou*, například: *hňup, čučet, nekňuba, t'ulpas* a podobně. Dále také spojení souhlásek velárních (zadopatrových), mezi které patří *g, k* a *ch* se samohláskou *e*, například: *ochechule, chechtat se* a podobně. V určitých hláskových uskupeních může vyvolat expresivní příznak samotná hláska *ch*, například: *chlemtat, chumlat, chrchlat*.³⁸

Za expresivní lze rovněž považovat skupinu hlásek *-ajs/-ajz*, například: *maglajz, tlamajzna, čubajzna* a podobně, nebo *cv-, čv-*, například: *cvrkat, čvaňhat, čvandat*.³⁹ V. Jílek do této kategorie řadí i část onomatopoických výrazů a lexikální jednotky od nich odvozené, například: *t'uk – t'ukat, žbluňk – žbluňkat* a specifické slabičné struktury: *cik cak, třesky plesky*.⁴⁰

Formálním indikátorem expresivity je u slov této skupiny jednak neobvyklost dané hlásky nebo hláskové skupiny se zřetelem k hláskovému skladu slov neutrálního lexika, ale

³⁵ Hauser 1980, s. 48.

³⁶ Jílek, Bednaříková a kol. 2015, s. 79-80.

³⁷ Jílek, Bednaříková a kol. 2015, s. 80.

³⁸ Hauser 1980, s. 49.

³⁹ Zima, 1961, s. 13.

⁴⁰ Jílek, Bednaříková a kol. 2015, s. 78.

také odlišnost modifikace zvukové podoby vzhledem k slovu, které se může jevit jako základní (*cejtit – cítit*)⁴¹

Příklady hláskové expresivity v analyzovaném vzorku: Během analýzy jsme identifikovali pouze čtyři lexikální jednotky, které lze zařadit do skupiny hláskových expresiv. Jedná se o expresiva:

„*Přesto měl Filip František Červenka (18), který hraje **Lud'anova**⁴² syna Tondu, nahnáno.*“ (Blesk, 31. 1. 2019)

„*Celkem nedávno český prezident označil veřejně za **čučkaře** pracovníky Bezpečnosti informační služby i Národního úřadu pro kybernetickou a informační bezpečnost.*“ (Blesk, 29. 1. 2019).

„*Uff, tak to mám za sebou a bude klid, řekla si Petra, když vše skončilo.*“ (Blesk, 6. 2. 2019)

„*Majstrštyk, jenž ochromil třetí říši*“ (Lidové noviny, 31. 1. 2019)

3.1.2.1.2 Expresivita slovotvorná

Slovotvorná expresivita závisí na slovotvorných kategoriích, typech a prostředích.⁴³ Mezi tento druh expresivity patří zejména slova zdobnělá (deminutiva) (např. *dvířka, zadeček, okénko*) a slova zvětšovací (augmentativa) (např. *kapřísko, vosisko*).⁴⁴ Deminutiva bývají realizována skrze deminutivní, zdobňující přípony typu *-ek, -ík, -ka, -ko, átko, -eček, -íček, -ička, -ečka, -ičko, -ečko, -ánek, -ínek, -áček, -enka, -inka, -oušek*, aj. Augmentativa bývají realizována pomocí augmentativních, zvětšujících, přípon typu: *-isko, -ák, -izna, -oun*, aj.⁴⁵

Některá deminutiva expresivní příznak nenesou, jedná se o slova, která označují kvantitativně menší věci (např. *stolek, knížka, očko*). Expresivní deminutiva oproti tomu neslouží k označení něčeho malého (např. *maminka, sluníčko, vodička*). Augmentativa jsou expresivní vždy.⁴⁶

⁴¹ Zima 1961, s. 13.

⁴² Slovo *Lud'an* uvádíme jako příklad hláskové expresivity, přestože by ho bylo možné označit rovněž jako expresivum lexikálně sémantické. U tohoto slova dochází k násobení expresivity, proto zařadíme v rámci analýzy tuto lexikální jednotku do obou kategorií. Učiníme tak i v případě dalších expresiv, která uvádíme jako příklady z analyzovaného materiálu, a u kterých by řazení do více kategorií bylo možné.

⁴³ Hauser 1980, s. 49.

⁴⁴ Tamtéž.

⁴⁵ Jílek 2005, s. 23.

⁴⁶ Hauser 1980, s. 49.

Dále do kategorie slovotvorné expresivity shodně řadí V. Jílek a P. Hauser zesílení nebo zjemnění původní vlastnosti (např. *mladičký, velikánský, uzoučký*), názvy nositelů vlastností vyznačujících se nápadným znakem (např. *nosáč, mlad'och, mrňous*), názvy osob se zápornou předponou (*nestyda, nenasyta*) a negativní příznak zesilující předpony, které lze rovněž označit jako augmentativní (např. *arcipitomec, obrblb, ercblb*).⁴⁷

Problematikou slovotvorné expresivity se detailněji zabýval J. Zima, který ji následujícím způsobem rozdělil do skupin dle typů a prostředků, které ji utvářejí:

Expresivita daná příponami slov je nejobsáhlejší skupinou v rámci inherentně expresivních výrazů.⁴⁸ V lexikální rovině ji zjišťujeme u šesti slovních druhů a to u substantiv, adjektiv, některých zájmen, příslovcí, sloves a také u číslovky *všecek*.⁴⁹ Za expresivní považuje J. Zima přípony: **-na** (např. *šklebna, chechtna, bručna*), **-anda** (např. *šuškanda, ulejevanda, čumenda*), **-inda** (např. *pacifinda*), **-enda** (např. *treperenda*), **-izna** (např. *babizna, holčizna, slabizna*), **-ajzna** (např. *šťabajzna, tlamajzna, klapajzna*), **-ule** (*ochechule, trampule, štěkule*), **-isko** (např. *babisko, chlapisko, kabátisko*), **-ák** (v některých slovech bývá zdůrazněna i střídáním souhlásek *t – t', d – d', n – ň*; např. *tvrdý – tvrd'ák, krutý – krut'ák*), **-áč** (např. *bachráč, blecháč, břicháč*), **-ec** (např. *ošklivec, opilec, pitomec*), **-ek** (např. *ušmudlánek, ufňukánek, učesánek*), **-och (-ouch)** (např. *tlust'och, mlad'och, zajoch*), **-ouš** (*divouš, drahouš, milouš*), **-oušek** (*drahoušek, bucloušek, slaboušek*), **-as** (*mlad'as, prud'as, kra'as*), **-an** (např. *suchan, tupan, zaban*), **-án** (např. *chromán, slepán, milán*), **-oun** (např. *slepoun, čiloun, chrchloun*), **-our** (např. *kaňour, dědour, hněvour*), **-a** a její varianty **-ta, -ka, -da** (např. *ňouma, smrdivka, poberta*), **-out** (např. *žrout, mrzout, mlsoun*), **-era, -ěra, -ura** (např. *troubera, špinděra, trunděra*), **-ula** (např. *dědula*).⁵⁰

Příklady z analyzovaného materiálu:

„Žádný **svatoušek**“ (Blesk, 19. 1. 2019)

„Nařikajícího **pejska** pak za ocas odtáhl na záchod, kde ho nechal zavřeného dva dny.“ (Blesk, 1. 1. 2019)

„Přesto podala odvolání a fakulta, kterou v té době vedl její **dědeček**, ji přijala do prvního ročníku.“ (Lidové noviny, 18. 1. 2019)

⁴⁷ Jílek 2005, s. 24.

⁴⁸ Zima 1961, s. 14.

⁴⁹ Zima 1961, s. 15.

⁵⁰ Zima 1961, s. 16-21.

„*Jeho žena Ivana (43) prodala vlastní malůvku za ty samé peníze.*“ (Blesk, 24. 1. 2019)

„*Pivo v hospodě, cigárko před hospodou, tak žije (a utrácí) statisíce Čechů.*“ (Blesk 25. 1. 2019)

Expresiva slov hybridních často nabývají lidového či vulgárního charakteru. Tento druh expresivity zahrnuje slova s výrazným vrstevním protikladem mezi slovním základem a příponou. K tomu dochází především spojováním cizí přípony spisovného jazyka s domácím základem slova. Do této kategorie spadají přípony **-ista** (např. *srandista, kopálista, kořalista*), **-ant** (např. *pracant, suchant, vzteklant*), **-átor** (např. *vědátor, synátor*), **-ius** (např. *milius*). **-ián** (*hrubián, grobián, krobián*).⁵¹

Příklady z analyzovaného materiálu:

„*Podle tamního ministerstva zahraničí tyto státy podporují pučisty, kteří nerespektují mezinárodní právo.*“ (Lidové noviny, 5. 2. 2019)

„*Debata o bezpečnostních rizicích, která mohou pro Česko představovat produkty čínského IT gigantu Huawei, vyústila až v pondělní schůzku premiéra s prezidentem.*“ (Lidové noviny, 30. 1. 2019)

Expresivita daná změnou neživotnosti v životnost vzniká u slovotvorného typu substantiv zakončených příponou **-ina**. K expresivitě dochází v oblasti derivace i změnou kategorie neživotnosti v životnost. Příkladem může být změna životnosti ze slovního spojení *vyzáblý člověk* (životný) na neživotný výraz *vyzáblina*. U substantiv neuter zakončených příponami **-dlo, -lo**, jenž označují nástroje nebo prostředky, nabývají slova expresivní povahy přechodem do kategorie životnosti, např. *čumidlo, fintidlo, třeštadlo*.⁵²

Příklady z analyzovaného materiálu:

V analyzovaných textech se slovotvorná expresiva vzniklá změnou neživotnosti v životnost nevyskytovala.

Expresiva vznikající významnou změnou slovotvorného typu patří k ojedinělému typu expresivity, který vzniká, pokud je při tvorbě slova použita přípona významu zcela jednoznačného k vytvoření slova významu odlišného. Slova zakončená příponou **-árna** zpravidla označují obecná slova místní (např. *čekárna, sazárna, posluchárna*), která nejsou

⁵¹ Zima 1961, s. 22.

⁵² Zima 1961, s. 22-23.

expresivní povahy. Je-li však tato přípona použita k vytvoření slov označujících projevy vlastností (např. *ulejvárna, všivárna, sprostárna*), takto vzniklá expresiva příznak nesou.⁵³

Příklady z analyzovaného materiálu:

„*A Palachův kamarád z dětství Stanislav Hamr se vyjádřil, že mu vadí svatouškovský náhled na Palacha, který byl dle něho spíše bojovný kluk, který nezkazil jedinou lumpárnu.*“ (Blesk, 19. 1. 2019)

Expresivita způsobená reduplikací vzniká zdvočováním slabik ve slově, přičemž nejčastěji je přítomna u adjektivních deminutivních a augmentativních přípon (např. *maloulinký, malilinký dlouhanánský*) nebo v předponách **-pře** a **-pra** (např. *přepřevýborný, praobyčejný*). Reduplikací slovního základu v rámci kompozice slova dochází také u adjektiv (např. *divnodivný, temnotemný, černočerný*). Častým užíváním těchto slov však může dojít k naprostému zániku expresivního příznaku (např. *svatosvatý, širošířý*).⁵⁴

Příklady z analyzovaného materiálu:

V analyzovaných textech jsme neidentifikovali žádný případ takto vzniklých expresiv.

Expresivita v oblasti kompozice slova se týká některých jmenných předpon, které se skládají se substantivy nebo adjektivy odvozených od substantiv a jejichž složeniny zesilují význam základu. Jedná se o předpony **-arci** (např. *arciblázen, arcikníže, arcijáhen*), **-vele** (např. *velejemný, velebřichatý, velevážený*), **-obr** (např. *obrsokol, obrvůl, obrproletář*), **-truc** (např. *trucorganizace, trucpodnik, trucspolek*), **-ere** (např. *erebaba, eredareba, ereničema*). Expresivita v oblasti kompozice slova může být přítomna i u slovesných kompozit. Jejich expresivita je dána skladbou dvou prvků, které budí dojem nápadnosti až grotesknosti (např. *utřinos, odřivous, pudivítr*).⁵⁵ V. Jílek k tomuto typu expresivity řadí také zápornou předponu **-ne** (např. *nestyda, nenasyta*).⁵⁶

Příklady z analyzovaného materiálu:

V analyzovaných textech se takto vzniklá slovtvorná expresiva nevyskytovala.

⁵³ Zima 1961, s. 23.

⁵⁴ Tamtéž.

⁵⁵ Zima 1961, s. 24 -25.

⁵⁶ Jílek 2005, s. 24.

3.1.2.1.3 Expresivita lexikálně sémantická

Lexikálně sémantická expresivita je spjata se základním významem slova, jenž obsahuje citové hodnocení.⁵⁷ Patří sem citoslovce vyjadřující emoce (např. *au, ach, br*), vůli (např. *hybaj, hle, na*), onomatopoeia⁵⁸ (např. *frrr, kokodák*) a slova od nich odvozená (např. *bručet, kdákat*). Do této skupiny slov jsou řazena kromě citoslovců také slova, jejichž expresivita spočívá přímo ve významu (např. *blbý, hrabivý, pitomý*).⁵⁹

Do kategorie lexikálně sémantických expresiv patří také frazeologismy (neboli ustálená spojení slov), u nichž je však nutné sledovat kontext, jelikož ne všichni zástupci této kategorie musí nutně expresivní příznak nést.⁶⁰ O expresivní povaze lze rozhodnout na základě konfrontace se synonymním označením stejné skutečnosti. Pokud alespoň jedno synonymní označení vyjadřující emoční stav, případně citovou reflexi skutečnosti existuje, je frazém expresivní (např. *jablko sváru, tnout do živého*).⁶¹

Příklady z analyzovaného materiálu:

„*A ti se zatím shodují na jediném: **Ujel nám vlak**.*“ (Lidové noviny, 19. 1. 2019)

„*Nerad se setkávám s **blbci**, proto jsem nepřišel položit věnce. Tak Miloš Zeman (74) okomentoval...*“ (Blesk, 21. 1. 2019)

„***Rekordmanem v disciplíně rozchod** je bezesporu jeho starší bratr, poslanec Václav Klaus ml. (49, ODS).*“ (Blesk, 24.1 2019)

„*A stovky pejsků zatím dál trpěly, protože množírny v klidu a beztréstně provozovaly svůj otrěsný a **nechutný** byznys.*“ (Blesk 7. 2. 2019)

„*Dokud totiž bude platit současná podoba, tak **kšeftařům** se zvířaty bude hrozit jen přestupkové řízení a pokuta.*“ (Blesk, 31. 1. 2019)

⁵⁷ Hauser 1980, s. 49.

⁵⁸ Slova zvukomalebná.

⁵⁹ Jílek 2005, s. 24.

⁶⁰ Bednaříková, Jílek a kol. 2015, s. 80.

⁶¹ Tamtéž.

3.1.2.2 Expresivita adherentní

Většina lexikálních jednotek nese expresivní příznak ve svém základním významu. Avšak i neutrální slovo, které vyjadřuje pouze věcný pojem, může sémantickou změnou tento expresivní příznak nabýt. Jedná se o proces významového větvení slova, kdy se slovo stává polysémmím, nese tedy jeden a více významů, z nichž jeden může být expresivní.⁶²

K adherentní expresivitě často dochází v případě, kdy je neutrální skutečnost označena slovem, jehož význam má znaky nadměrnosti. Příkladem může být věta „*doma mě čeká robota*“, kdy původce sdělení označuje těžkou práci jako *robotu*. Toto slovo ale nese znaky jako nucenost, bezplatnost a poddanskost, a proto je ve srovnání se skutečností užito jako nadměrné.⁶³

Podobný příklad uvádí V. Jílek u slova *viř*, kdy základní význam označuje vykastrovaného býka (= neexpresivní). Stejným slovem však může být označen i hloupý člověk, v takovém případě je význam slova *viř* expresivní.⁶⁴

U adherentních expresiv je hodnotící charakter přítomný přímo ve variantním významu slova či je s ním spjat. Aby bylo možné identifikovat adherentně expresivní výraz, je nutné zasazení daného slova do kontextu, s tím souvisí i tzv. přepólování expresivity, kdy může dojít ke změně ze záporného hodnotícího charakteru na kladný a naopak. Příkladem kladně a záporně hodnotících adherentních expresiv mohou být výrazy označující charakteristické rysy bytostí či neživých skutečností, kdy kladně hodnotící charakter mají např. slova *lev*, *herkules* a záporně hodnotící charakter slova *kašpar*, *jidáš*.⁶⁵

J. Zima zkoumá expresivitu z hlediska přesouvání mezi jednotlivými oblastmi pojmenování označujícími odlišné oblasti skutečnosti a vyčleňuje její dílčí typy.⁶⁶ My je v naší taxonomii uvedeme, přestože s nimi dále v praktické části diplomové práce pracovat nebudeme. Všechny výrazy, které jsou pomocí této dílčí klasifikace identifikovány, jsou v praktické části uvedeny jako adherentní expresiva. Díky detailnějšímu rozdělení expresiv budeme při analýze schopni snáze zařadit jednotlivé identifikované lexikální expresivní jednotky do příslušných kategorií. Z toho důvodu také u každého dílčího rozdělení uvádíme příklady z analyzovaných materiálů:

⁶² Zima 1961, s. 43.

⁶³ Tamtéž.

⁶⁴ Jílek 2005, s. 25.

⁶⁵ Bednaříková, Jílek a kol. 2015, s. 82.

⁶⁶ Zima 1961, s. 55-69.

Expresivita vznikající přesuny pojmenování uvnitř oblasti jevů lidského života:

U tohoto druhu expresivity získávají lexikální jednotky expresivní příznak přesunem do oblasti lidských jevů, které nejsou obvyklé.

J. Zima tuto skupinu rozděluje na dílčí podkategorie. Jsou jimi pojmenování z oblasti biologie, fyziologie a patologie člověka (např. slovo *nemluvně* označující člověka nezkušeného v nějakém oboru); jména příslušníků národů, křestní jména, příjmení a apelativa (např. slovo *Skot* označující šetrného člověka, skrblika nebo lakomce); jména osob a pojmenování jevů z kulturní historie člověka (např. *kyklop* ve smyslu silný člověk, *mefisto* ve smyslu ironický člověk, *mesalina* ve smyslu chlípná žena); pojmenování z okruhu náboženských představ, náboženského kultu a liturgie (např. *Magdaléna* ve smyslu hříšná či kající žena, *mesiaš* ve smyslu zachránce, *Marta* ve smyslu pečlivá žena); pojmenování z oblasti pohádek a bájí (např. *čarovat* ve smyslu dělat věci takřka nemožné, *sudička* ve smyslu klepna), pojmenování sociálních jevů minulých (např. *tyranský* ve smyslu nehorázný, *plebejec* ve smyslu prostý či nemajetný, *lokaj* ve smyslu přísluhovač) a pojmenování z okruhu vojenství a společenského života, názvy činností odborné povahy a činností specifických pro úzký okruh lidí (např. *verbovat* ve smyslu získávat práci).⁶⁷

Příklady z analyzovaného materiálu:

„*To nedaleký krajský soud v Ústí nad Labem teď potvrdil jinému tyranovi, Ladislavu Klausovi (23), za ubití psa Montyho jen podmínku.*“ (Blesk, 2. 2. 2019)

Expresivita vznikající pojmenováním skutečnosti z oblasti lidského života výrazy z okruhu života živočišného: Do této skupiny patří výrazy, které označují zánik lidského života (např. *zdechnout*, *zcepenět*, *pojít*) a zvířecí hlasy, které nahrazují hlasy lidské (např. *kuňkat*, *zaskřehotat*, *kdákat*), přičemž často se jedná o hlasy náležící ptákům. Do této kategorie jsou dále řazeny tzv. symbolické expresivní výrazy, které představují symbolický hyperbolismus. Jedná se o označení zvířat, jejichž vlastnosti představují typické maximum (nemusí být reálné), které je v lidském vědomí spjata s určitou představou (např. *zmije* ve smyslu zlý člověk, *tygřice* ve smyslu zuřivá žena, *červ* ve smyslu nepatrná bytost).⁶⁸

⁶⁷ Zima 1961, s. 55-62.

⁶⁸ Zima 1961, s. 63-67.

Příklad z analyzovaného materiálu:

Adherentní expresiva vznikající pojmenováním skutečnosti z oblasti lidského života výrazy z okruhu života živočišného se v analyzovaných materiálech nevyskytovala.

Expresivita vznikající přesunem pojmenování z oblasti živočišstva, rostlin a přírodních jevů do jiných oblastí: Expresivní výrazy této kategorie vznikají pojmenováním jevů z oblasti živočišné a rostlinné v jiných oblastech. Výchozími skupinami, ze kterých vznikají expresivní výrazy, jsou zvířecí hlasy, kterými bývají popisovány různé zvuky (např. psací stroje *řehtaly*, klakson *zavyl*, motor *předl*) a názvy činností typických pro určitý živočišný druh (např. *rojit se* ve smyslu scházet se). Z rostlinné oblasti se často expresivními stávají jevy, které jsou přesunuty do oblasti lidské (např. *povadl* mu úsměv).⁶⁹

Příklady z analyzovaného materiálu:

„6 miliard ročně na prostitutky! ...a další za cigarety, **nasávání** a drogy“ (Blesk, 25. 1. 2019)

„Hádali se o svých platech nebo **se štěkali** kvůli vyslovení nedůvěry vládě - s předem jasnou vidinou porážky.“ (Blesk, 7. 2. 2019)

„Sílicí nervozitu kolem toho, jak to udělat, aby se vše naslibované splnilo, ale kasa **nevykrvácela** a schodek odolal, připustil i premiér Andrej Babiš (ANO). (Lidové noviny, 7. 2. 2019)

„O tři dny později zemřel a začaly se kolem něho **rojit** různé teorie, často šířené komunisty - například, že mu západní agenti dali takzvaný studený plamen a že vůbec zemřít nechtěl.“ (Blesk, 19. 1. 2019)

Expresivní prostředky pojmenování mezi oblastí neživé hmoty a oblastí lidského života: Expresivní lexikální jednotky této kategorie jsou spjaty se společenskými vztahy člověka a s jeho činností, důvodem užití bývá často snaha o zjednodušení jevů lidského života (např. *bečka* ve smyslu tlustý člověk, *tyčka* ve smyslu hubený člověk).⁷⁰

Příklad z analyzovaného materiálu:

„Naopak největším **držákem** je právě bývalá hlava státu.“ (Blesk 24. 1. 2019)

⁶⁹ Zima 1961, s. 67-68.

⁷⁰ Zima 1961, s. 69.

3.1.2.3 Expresivita kontextová

Posledním typem v rámci základního vymezení je expresivita kontextová. J. Zima tento druh expresivity vnímá spíše jako součást roviny syntaktické, přičemž argumentuje tím, že její vznik je realizován skrze vzájemné pronikání stylistických vrstev, přičemž expresivita těchto výrazů se projevuje užitím v určitém kontextu, mimo kontext se nevyskytuje.⁷¹ V. Jílek naopak uvádí, že kontextová expresivita se lexikologií zabývá či se jí přímo dotýká,⁷² z toho důvodu budeme v této práci považovat zahrnutí kontextové expresivity do naší taxonomie za relevantní.

Tento druh expresivity je založen na kontrastu způsobeném užitím výrazových prostředků, které neodpovídají kontextu svým věcným významem, případně svou pragmatickou charakteristikou. Může jít o nesoulad sémantiky výpovědi a sémantické charakteristiky užitých paralingválních, rovněž extralingválních prostředků, užití pro komunikát stylově nekompatibilních formantů, sémanticky nekompatibilních lexikálních jednotek. Tento jev je na zdánlivém logickém rozporu mezi částmi výpovědi či uvnitř výpovědních sekvencí.⁷³

V lexikální rovině kontextová expresivita souvisí s projevy vázanými na užití lexikálních jednotek a vzniká v bezprostředním kontextu, nikoliv v komplexní výpovědní perspektivě, přičemž je založena na inkongruentním, zřetelně nenáležitém užití lexikálních jednotek. Důsledkem je přítomnost hodnocení označované skutečnosti, které má primárně negativně hodnotící ráz, jde o ironii. Hodnocení v důsledku zřetelně nenáležitého užití lexikální jednotky může být dosaženo následujícími způsoby:⁷⁴

Prvním způsobem této realizace je užití jednotek, které neobsahují žádný pragmatický sém ani jiný lexikální příznak, je zde však patrný rozpor mezi pojmovým výrazem, denotačním výrazem a označovanou skutečností (např. *Předložil své třístránkové dílo*).⁷⁵

V druhém případě vzniká kontextová expresivita užitím jednotek, jejichž pojmový výraz je kompatibilní s označovanou skutečností, nesoulad je příčinou přítomnosti stylové konotace, případně kombinací této konotace s časovou charakteristikou. Tento způsob vzniku kontextové expresivity je spjat s užitím lexikálních jednotek, které obsahují stylém knižní, poetický nebo hovorový. V rámci knižních jednotek se pak jedná především o zastaralé

⁷¹ Zima 1961, s. 84.

⁷² Bednaříková, Jílek a kol. 2015, s. 59.

⁷³ Tamtéž.

⁷⁴ Bednaříková, Jílek a kol. 2015, s. 59-60.

⁷⁵ Bednaříková, Jílek a kol. 2015, s. 60.

archaismy. Hodnocení skutečnosti zde vyplývá z kontrastu, rozporu mezi očekávaným užitím neutrální, nepříznačové lexikální jednotky a příznakovým charakterem skutečně užitého slova (se stylovým či současně časovým příznakem). Příkladem může být užití knižní a současně archaické jednotky jazykozpyt. Ve výpovědi „*Lingvistika byla dříve nazývána jazykozpyt*“, nemá toto slovo inkongruentní charakter a nenabývá tedy hodnotícího rázu. Naproti tomu ve výpovědi „*Dnešní jazykozpytci si nevědí rady*“, má slovo jazykozpytci inkongruentní charakter. V důsledku užití tohoto slova nabývá výpověď potencionálního negativně hodnotícího rázu.⁷⁶

Kombinaci předchozích dvou variant představuje třetí případ, kdy autor sdělení může přistoupit k zdůraznění rozporu tak, že využije nejen rozporu pojmového významu s označovanou skutečností, ale současně také rozporu mezi stylovým charakterem sdělení a stylovým příznakem lexikální jednotky, případně rozporu mezi časovým zakotvením výpovědi a časovým příznakem lexikální jednotky. Výsledkem je zesílení hodnocení skutečnosti. Příkladem může být výpověď s negativně hodnotícím rázem „*Dostavili se zbrojnoši ze zásahové jednotky*.“ Slovo *zbrojnoš* je historismem, jenž má charakter termínu, v dané větě tedy dochází k zřetelnému rozporu mezi označovanou skutečností a pojmovým obsahem, který je navíc umocněn rozporem mezi časovým zakotvením výpovědi a časovou charakteristikou pojmenovací jednotky.⁷⁷

Příklady kontextové expresivity v analyzovaném vzorku:

V analyzovaném materiálu jsme neidentifikovali žádný případ kontextové expresivity.

⁷⁶ Tamtéž.

⁷⁷ Bednaříková, Jílek a kol. 2015, s. 60-61.

3.1.3 Dělení expresivity dle kvality příznaku

Jak již bylo uvedeno výše, F. Čermák rozlišuje dvojí charakter expresivity, a to kvantitativní, který chápe jako intenzitu a důraz, a kvalitativní.⁷⁸

Expresivní výrazy lze dle kvality příznaku rozdělit do dvou skupin, na expresiva s citovým příznakem kladným a s citovým příznakem záporným. K tomuto rozdělení se přiklání např. P. Hauser⁷⁹ a V. Jílek.⁸⁰ P. Hauser navíc uvádí, že u některých slov není toto rozlišení vyhraněno a lze tedy hovořit pouze o tzv. slově bez další specifikace.⁸¹

Hodnotící charakter těchto expresiv souvisí s jejich zařazením dle citového příznaku. Slova, která patří do skupiny expresiv s kladným citovým příznakem, obsahují primárně kladné hodnocení (např. *bráška, pejsánek, miláček*). Oproti tomu slova náležící do skupiny expresiv se záporným citovým příznakem, vyjadřují primárně záporné hodnocení (např. *chlapisko, psisko, babizna*).⁸²

U expresivních lexikálních jednotek je však nutné brát v potaz také tzv. přepólování expresivity, což je jev, který spočívá ve změně hodnotícího rázu z kladného na záporný a naopak. Při určování hodnotícího rázu lexikální jednotky je pak rozhodující kontext. Příkladem mohou být výroky „*Karel má čtrnáct let a je to už pořádné chlapisko*“ (slovo *chlapisko* nese samo o sobě negativně hodnotící ráz, v daném kontextu však došlo ke změně hodnotícího charakteru na kladný) a „*ten toho pitička (míněno alkoholu) nenechá*“ (slovo *pitičko* má primárně kladně hodnotící charakter, v daném kontextu však došlo ke změně na záporně hodnotící).⁸³

3.1.3.1 Slova s citovým příznakem kladným

Mezi slova s kladným citovým příznakem řadíme důvěrná slova, familiární slova, laudativa, domácká slova, dětská slova a eufemismy. S tímto rozdělením pracuje i V. Jílek⁸⁴, který vychází z typologie P. Hausera⁸⁵. Lingvisté přistupují ke slovům s citovým příznakem kladným různě, např. M. Čechová⁸⁶ nezohledňuje slova domácká, důvěrná ani laudativa. My

⁷⁸ Čermák, Filipec 1985, s. 198.

⁷⁹ Hauser 1980, s. 50-51.

⁸⁰ Jílek 2005, s. 26-28.

⁸¹ Hauser 1980, s. 50.

⁸² Jílek 2005, s. 26-27.

⁸³ Jílek 2005, s. 27.

⁸⁴ Jílek 2005, s. 26.

⁸⁵ Hauser 1980, s. 50-51.

⁸⁶ Čechová 2008, s. 171.

jsme se rozhodli pracovat s výše zmíněným rozdělením, jelikož nám umožňuje obsáhnout všechna slova, která citový příznak kladný mohou nést.

3.1.3.1.1 Důvěrná, familiární slova a laudativa

Familiární a důvěrná slova jsou nejčastěji užívána v důvěrném styku blízkých osob, jedná se o deminutiva, která jsou svojí podstatou mazlivá (např. *čumáček, zlatíčko, miláček*).⁸⁷

V. Jílek k této skupině řadí také laudativa, což jsou slova svojí povahou rovněž mazlivá (např. *čokoládička, slad'ounek, kafíčko*), případně lichotivá typu *chlapák*. U posledního příkladu autor poukazuje na to, že je slovo *chlapák* tvořeno augmentativní příponou, která obvykle signalizuje expresivní příznak negativní, i přesto je možné, že toto slovo ponese pozitivně hodnotící ráz, může totiž dojít k tzv. přepólování expresivity (viz výše). Rozhodujícím kritériem při určení hodnotící charakteristiky je kontext.⁸⁸ P. Hauser oproti tomu řadí laudativa k domácím slovům.⁸⁹

A. Jedlička navíc k familiárním a důvěrným slovům řadí i obecně české výrazy typu *barák, brečet, kafe*.⁹⁰

Příklady z analyzovaného vzorku:

„Bohužel se ale najdou tací, kteří čtyřnohé **miláčky** týrají a chovají je v otřesných podmínkách množíren.“ (Blesk, 7. 2. 2019)

3.1.3.1.2 Domácká slova

Domácká slova jsou nejčastěji užívána v domácím prostředí, odkud jsou přenášena do blízkého společenského okolí.⁹¹ Chápání domácích slov lze zúžit na pojmenování rodinných či příbuzenských vazeb (např. *máma, brácha, strejda*), případně na jejich mazlivé varianty (např. *maminka, bráška, strýčínek*).

Stejně jako u předchozí kategorie i u domácích slov může docházet k tzv. přepólování expresivity, příkladem může být výraz „*rozmazlený dvacetiletý synáček bohatých rodičů*“, kdy primárně kladně hodnotící slovo *synáček* získává v daném kontextu ráz negativně hodnotící.⁹²

⁸⁷ Jílek 2005, s. 26.

⁸⁸ Tamtéž.

⁸⁹ Hauser 1980, s. 50.

⁹⁰ Jedlička a kol. 1970, s. 74.

⁹¹ Hauser 1980, s. 50.

⁹² Jílek 2005, s. 27.

Příklady z analyzovaného vzorku: V analyzovaném materiálu jsme identifikovali pouze jedno domácí slovo:

„*Přesto podala odvolání a fakulta, kterou v té době opět vedl její **dědeček**, ji přijala do prvního ročníku.*“ (Lidové noviny, 18. 1. 2019)

3.1.3.1.3 Hypokoristika

Hypokoristika můžeme charakterizovat jako domácí obměny jmen (např. *Alena-Alenka, Jan-Jenda-Jeníček*).⁹³

Příklady z analyzovaného vzorku:

„*Moderátor **Honza** Musil (51), kterého v nemocnici léčí po pádu ze žebříku, při němž si přerazil páteř, má po zákroku nový problém...*“ (Blesk, 5. 2. 2019)

„*Nejprve **Dáda** Patrasová (62) po nehodě, ke které došlo na druhý svátek vánoční, nadýchala 2,5 promile.*“ (Blesk 23. 1. 2019)

3.1.3.1.4 Dětská slova⁹⁴

Do této kategorie jsou řazena slova, která užívají děti, případně dospělí v komunikaci s dětmi (např. *spinkat, dyndat, čiči*).⁹⁵

Příklady z analyzovaného vzorku: V analyzovaném materiálu jsme neidentifikovali žádná dětská slova.

3.1.3.1.5 Eufemismy

Eufemismy jsou slova nebo víceslovná pojmenování, která nahrazují primární pojmenování nějaké nepříjemné nebo ve společenském styku nevhodné skutečnosti. Mají zjemňující charakter a jsou proto schopny upravit výpověď tak, aby byla společensky přijatelná, např. slovo *zemřít* lze nahradit synonymními výrazy *zesnout, skonat* nebo *odejít na věčnost*. Dalšími eufemismy jsou např. *nevidomý, neslyšící, tělesně postižený* apod.⁹⁶

Příklady z analyzovaného vzorku:

„*V závětech se tak mohou objevit i specifická přání ohledně **posledního rozloučení se zesnulým**.*“ (Lidové noviny, 21. 1. 2019)

⁹³ Jílek 2005, s. 26.

⁹⁴ Potenciálně by do této skupiny expresiv bylo možné řadit specifické v souvislosti s dětmi užívané obdoby jmen, my je však z hlediska systémového řazení započítávat nebudeme, jelikož je považujeme za hypokoristika.

⁹⁵ Hauser 1980, s. 50.

⁹⁶ Tamtéž.

„Česká populace setrvale stárne, počet lidí ve fázi **zaslouženého odpočinku** kypí, lidí v aktivním věku poměrově ubývá.“ (Lidové noviny, 2. 2. 2019)

3.1.3.1.6 Ostatní expresivní lexikální jednotky s kladným citovým příznakem

Některé lexikální expresivní jednotky nesou kladný citový příznak, avšak nelze je zařadit ani do jedné z výše zmíněných dílčích skupin. Uvádíme proto kategorii „*Ostatních expresivních lexikálních jednotek s kladným citovým příznakem*“, kam budeme tyto výrazy řadit.

Příklady z analyzovaného vzorku:

„Nevěsta v krajkových, přesto jednoduchých šatech splývala s **pohádkovou** krajinou.“ (Blesk, 24. 1. 2019)

„Jak dlouho budou ještě **pejsci** čekat?“ (Blesk, 31. 1. 2019)

3.1.3.2 Slova s citovým příznakem záporným

Stejně jako u slov s citovým příznakem kladným, i tato skupina slov je různými lingvisty vnímána různě. Pro naši taxonomii bude opět stěžejní rozdělení podle P. Hausera⁹⁷ a V. Jílka⁹⁸, kteří slova s citovým příznakem záporným dále rozdělují na hanlivá (pejorativní), zhrubělá a vulgární slova. V. Jílek navíc vyčleňuje samostatnou podkategorii dysfemismů, která je v taxonomii rovněž zahrnuta, a kterou P. Hauser vnímá jako součást slov vulgárních.

3.1.3.2.1 Hanlivá, pejorativní slova

P. Hauser uvádí, že do skupiny hanlivých slov patří především augmentativa (např. *babizna, chlapisko*).⁹⁹ V. Jílek k tomuto tvrzení dodává, že hanlivá slova obsahují také odmítavý, pohrdavý nebo negativní vztah mluvčího (např. *haluzna* – pojmenování pro dům ve špatném stavu, *slaboch, herka, tunelář*). Také upozorňuje na to, že primárně pejorativní mohou být i slova s kladným citovým příznakem (viz výše), příkladem mohou být slova *kamarádíček, chytraček* nebo *akcička*.¹⁰⁰

⁹⁷ Hauser 1980, s. 51.

⁹⁸ Jílek 2005, s. 27-28.

⁹⁹ Hauser 1980, s. 51.

¹⁰⁰ Jílek 2005, s. 27.

V analyzovaných materiálech jsme identifikovali expresiva, která působila hanlivě (např. *tyran*¹⁰¹, *čučkař*¹⁰², *blázen*¹⁰³ nebo *kšeftař*¹⁰⁴), ale dostupné online slovníky¹⁰⁵, se kterými jsme pracovali, je charakterizovali pouze jako expresivní. Z toho důvodu jsme je jako hanlivé nevnímali ani my.

Příklady z analyzovaného vzorku:

„Rozkaz Číňanů zněl: **Špehovat**“ (Lidové noviny, 30. 1. 2019)

„6 miliard ročně na prostitutky! ... a další za cigarety, **nasávání** a drogy“ (Blesk, 25. 1. 2019)

3.1.3.2.2 Zhrubělá slova

Zhrubělá slova jsou používána tam, kde chce původce sdělení vyjádřit a vzbudit odpor, případně pohoršení nad nějakou skutečností (např. *chlastat*, *pindat*, *dršťka*, *tlama*).¹⁰⁶

Příklady z analyzovaného vzorku: V analyzovaném materiálu jsme identifikovali pouze dvě zhrubělá slova, přičemž v obou případech se jednalo o slovo blbec.

„Nerad se setkávám s **blbci**, proto jsem nepřišel položit věnce. Tak Miloš Zeman (74) okomentoval...“ (Blesk, 21. 1. 2019)

3.1.3.2.3 Vulgární slova

Do této skupiny patří lexikální jednotky hrubého nespolečenského vyjadřování (např. *chlastat*, *blít*, *hajzl*).¹⁰⁷ V. Jílek také upozorňuje, že sem bývají řazena tzv. sprostá slova.¹⁰⁸

Příklady z analyzovaného materiálu: V analyzovaných materiálech se nevyskytovalo žádné slovo, které by bylo možné do této kategorie zařadit.

3.1.3.2.4 Dysfemismy

Jedná se o kategorii slov, která představuje protipól k eufemismům. Za dysfemismus je považováno slovo nebo slovní spojení, které záměrně zveličuje a zdůrazňuje společensky

¹⁰¹ Blesk, 2. 2. 2019, 4. 2. 2019, 8. 2. 2019

¹⁰² Blesk, 29. 1. 2019

¹⁰³ Blesk, 21. 1. 2019

¹⁰⁴ Blesk, 31. 1. 2019

¹⁰⁵ Bližší specifikace práce s dostupnými online slovníky bude uvedena v kapitole Metodika analýzy.

¹⁰⁶ Jílek 2005, s. 27-28.

¹⁰⁷ Hauser 1980, s. 51.

¹⁰⁸ Jílek 2005, s. 28.

nevhodnou, nežádoucí skutečnost (např. *homosexuál-teplouš*, *slepý-slepoň*, *zemřít-zdechnout*). Jejich užití je mnohdy spjato s úmyslem ublížit.¹⁰⁹

Příklady z analyzovaného materiálu: V analyzovaných textech jsme se neseťkali s žádnou expresivní lexikální jednotkou, kterou bychom mohli do této kategorie zařadit.

3.1.3.2.5 Ostatní expresivní lexikální jednotky se záporným citovým příznakem

Některé lexikální expresivní jednotky nesou kladný záporný citový příznak, avšak nelze je zařadit ani do jedné z výše zmíněných dílčích skupin. Uvádíme proto i zde kategorii „*Ostatních expresivních lexikálních jednotek se záporným citovým příznakem*“, kam budeme tyto výrazy řadit.

Příklady z analyzovaných materiálů:

„*Žádná podmínka jako obvykle, žádné výchovné polotrestičky!*“ (Blesk, 2. 2. 2019)

„*Děčínská soudkyně Vladimíra Kodatová svým rozsudkem nad tyranem psa, Slovákem Ondřejem Hovánem (27), prolomila stereotyp české justiční praxe.*“ (Blesk 2. 2. 2019)

3.1.4 Kvantitativní lexikální expresivní jednotky

Vedle kvalitativních expresiv, které lze polárně rozdělit na kladné či záporné, existují i kvantitativní expresivní lexikální jednotky, jejichž hodnotící charakter je nevyhraněný, nesou ale sém neurčitého množství, velikosti rozsahu či míry. Z toho důvodu jsme se rozhodli vytvořit samostatnou skupinu „*kvantitativních lexikálních expresivních jednotek*“, kam budeme tyto výrazy řadit. Příkladem expresivních lexikálních jednotek spadajících do této kategorie mohou být číslovky vyjadřující neurčitost (*stovky*, *tisíce demonstrantů*), hyperbolická pojmenování (*gejzír*, *kopec*, *moře nápadů*), nebo intenzifikační frazeologismy a přirovnání jako jejich součást (*čeká na (něco) jako na smilování boží*).¹¹⁰

Pokud bychom v analyzovaných textech identifikovali takové expresivum, které by bylo možné zařadit jak do kategorie kvalitativních tak kvantitativních expresiv, započítáme ho do obou těchto skupin.

Příklady z analyzovaného materiálu:

„*Po bok Madridu a dalších desítek zemí EU se Praha zařadila zase tím, že uznala šéfa Venezuelského parlamentu...*“ (Blesk, 5. 2. 2019)

¹⁰⁹ Tamtéž.

¹¹⁰ Bednaříková, Jílek a kol. 2015, s. 45-61.

„A **stovky** pejsků zatím dál trpěly, protože množírny v klidu a beztréstně provozovaly svůj otrěsný a nechutný byznys...“ (Blesk, 7. 2. 2019)

„Jak Blesk už včera informoval, takhle si debužiruje **armáda** zaměstnanců Úřadu vlády.“ (Blesk, 23. 1. 2019)

„...že na palubě potopené lodi toho bylo daleko víc - strategicky důležité **tuny** cínových ingotů a kaučuku.“ (Lidové noviny, 31. 1. 2019)

Slova „stovky“, „tisíce“ a „miliony“, které jsme v analyzovaných materiálech identifikovali, označuje jako expresivní i SSJČ¹¹¹ (viz dále). My k těmto slovům analogicky přiřazujeme i slova podobná jako jsou například „desítky“ nebo výše zmíněné „tuny“.

3.1.5 Ostatní expresivní lexikální jednotky obsahující hodnocení

Charakter expresiv je dominantně hodnotící, ať kladně či záporně, pouze u malé části expresiv není hodnocení přítomno, případně vyhraněno.¹¹² Vzhledem k tomu, že uvádíme samostatnou skupinu kvantitativních lexikálních expresiv, rozhodli jsme se vytvořit také kategorii „ostatních lexikálních jednotek obsahujících hodnocení“, kam budeme řadit takové výrazy, které obsahují hodnocení, nikoliv však kvantitativní či kvalitativní příznak.

Příklady z analyzovaného materiálu:

„A kdo mu pomohl k návratu na **scénu**?“ (Blesk, 17. 1. 2019)

„Svoji „nezávislost“ sem tam **prošpikují** lechtivým snímek.“ (Lidové noviny, 4. 2. 2019)

3.1.6 Lexikální expresiva bez přítomnosti hodnocení – hodnotícího sému

V analyzovaných materiálech jsme identifikovali pouze dva příklady expresiv, která neobsahují hodnocení:

Příklady z analyzovaného materiálu:

„Mě, **holka**, nedostaneš, já jsem na útoky od soupeřek z tenisu zvyklá, pomyslela si možná ve své místnůstce.“ (Blesk, 6. 2. 2019) Slovo *holka* je v daném kontextu adherentní expresivum označující ženu.

¹¹¹ SSJČ [online]. Dostupné z: <http://ssjc.ujc.cas.cz/>.

¹¹² Jílek, Bednaříková a kol. 2015, s. 78.

„**Kantor** by podle něho měl brát v potaz hlavně možnost žáků osvojit si učivo...“
(Lidové noviny, 26. 1. 2019) Slovo *kantor* je v daném kontextu adherentní expresivum označující učitele nebo středoškolského profesora.

4 Zpravodajský exkurz

Vzhledem k tomu, že se tato práce zabývá výskytem lexikální expresivity ve zpravodajských textech, považujeme za nutné vymezit alespoň základní terminologii týkající se zpravodajství jakožto dílčího typu publicistického stylu. Dále se budeme věnovat problematice zásad informační kvality – objektivity, přičemž zohledníme, jakým způsobem má tendenci porušovat objektivitu právě námi sledovaná expresivita.

4.1 Publicistický vs. žurnalistický styl

Publicistický styl zahrnuje veškerá sdělení produkovaná širokou množinou původců (novináři, státní orgány, politici, strany, sdružení, občané aj.), která jsou určena širokému, případně určitým způsobem vymezenému publiku. Tato sdělení si kladou za cíl nejen informovat o společenském dění, ale také přesvědčovat, získávat, motivovat, vzdělávat, bavit, případně esteticky naplňovat. Pokud hovoříme o publicistickém stylu, musíme brát v potaz fakt, že tento pojem nezahrnuje výhradně žurnalistické komunikáty. Publicistický styl lze rozdělit na tři dílčí oblasti, zpravodajskou, publicistickou v užším slova smyslu a beletrizující.¹¹³

Pojem žurnalistický styl je hyponymem k pojmu publicistický styl. Rozdílnost je dána původcem a kanálem. K žurnalistickému stylu náleží pouze taková sdělení, která produkuje žurnalisté či publicisté, a to prostřednictvím masových sdělovacích prostředků.¹¹⁴

4.2 Dílčí oblast zpravodajská

Dominantní funkcí této oblasti je striktně funkce informativní, případně kompatibilní či dokumentární.¹¹⁵ Přítomnost jiných specifických konativních funkcí není žádoucí, stejně jako jiné funkce elementární.¹¹⁶ Komunikáty dílčí oblasti zpravodajské si kladou za cíl podávat příjemcům věcné informace o nových jevech či aktuálních událostech, které by je mohly nebo měly zajímat.¹¹⁷ Mezi původci a příjemci informací by tak mělo dojít pouze k tzv. vyrovnání informačních obsahů vědomí.¹¹⁸

Mezi základní atributy zpravodajství tedy patří primárně maximální objektivita, dokumentárnost či vyloučení jakýchkoliv formativních prvků, subjektivity.¹¹⁹ Oproti

¹¹³ Jílek 2009, s. 52.

¹¹⁴ Tamtéž.

¹¹⁵ Čechová a kol. 2008, s. 224.

¹¹⁶ Jílek, Bednaříková a kol. 2015, s. 11.

¹¹⁷ Čechová a kol. 2008, s. 224.

¹¹⁸ Jílek 2009, s. 58.

¹¹⁹ Jílek 2009, s. 57.

beletristickému a publicistickému stylu v užším slova smyslu převládají u zpravodajského stylu nociónální výrazové prostředky, jejichž užití je motivováno snahou poskytnout úplné a nezaujaté informace.¹²⁰

Problematikou objektivitu a vyváženosti se zabývá tzv. normativní teorie médií, která stanovuje kritéria, jež by měly zpravodajské komunikáty dodržovat. V rámci normativní teorie médií pak dále existuje koncept zásad informační kvality – objektivitu. Informační kvalita má dle V. Jílka dva základní faktory, a to *faktičnost* a *nestrannost*.¹²¹ K tomuto rozdělení se přiklání i T. Trampota¹²² a D. McQuail.¹²³

Faktičnost se skládá ze tří faktorů, kterými jsou *pravdivost*, *relevance* a *informovanost*.¹²⁴ Nestrannost předpokládá neutralitu postoje, je jí dosahováno kombinací *vyváženosti* a *neutrality*.¹²⁵

Lexikální expresivita, která je tématem naší práce, má tendenci porušovat ve zpravodajských textech jak faktor faktičnosti, tak nestrannosti.¹²⁶ Hodnotící expresiva narušují aspekt pravdivosti, jelikož porušují kritérium absence hodnocení. Užitím hodnotícího lexika je zařazeno do výpovědi stručné tvrzení, které příjemce nemusí odlišit od konstatování faktů, což souvisí se skutečností, že zpravodajství je prezentováno jako informativní, objektivní a pravdivé. Pokud je užito lexikální expresivní jednotky jakožto podpůrného prostředku hodnocení, může být efekt hodnotícího lexika ještě posílen.¹²⁷

Faktor nestrannosti a neutrality pak mají potenciál narušovat expresiva inherentní a adherentní, u příjemce mohou vzbudit citovou a emoční odezvu, na jejímž základě může dojít ke změně postoje, případně k motivaci k žádoucímu typu jednání. Příjemce sdělení navíc nemusí být schopen rozeznat, že k manipulaci prostřednictvím užitého lexika vůbec došlo.¹²⁸

¹²⁰ Čechová a kol. 2008, s. 224.

¹²¹ Jílek 2009, s. 58.

¹²² Trampota 2006, s. 145-146.

¹²³ McQuail 2009, s. 211-212.

¹²⁴ Jílek 2009, s. 58-59.

¹²⁵ Jílek 2009, s. 59-60.

¹²⁶ Jílek, Bednaříková a kol. 2015, s. 58-79.

¹²⁷ Jílek, Bednaříková a kol. 2015, s. 58.

¹²⁸ Jílek, Bednaříková a kol. 2015, s. 78-79.

5 Praktická část

V úvodu praktické části práce uvádíme nejprve stručnou charakteristiku deníků, které budou následně podrobeny lexikální analýze, tedy Blesku a Lidových novin. Dále popisujeme metodiku analýzy a způsob, jakým byly v textech lexikální expresivní jednotky identifikovány. Každému deníku věnujeme samostatnou kapitolu, ve které uvádíme všechna získaná data. Pro větší přehlednost data zaznamenáme také do tabulek. V závěru práce uvádíme komparaci a celkové shrnutí výsledků.

5.1 Charakteristika vybraných deníků

Vzhledem k tomu, že jsou Lidové noviny a Blesk předmětem naší bakalářské práce, považujeme za vhodné, uvést jejich stručnou charakteristiku.

5.1.1 Deník Blesk

Blesk je nejprodávanější a nejčtenější český celostátní deník, poprvé vyšel roku 1992. Noviny se zaměřují na aktuální zpravodajství a zajímavosti či senzace z domova i ze světa, texty jsou doplněné rozsáhlým obrazovým materiálem. Pravidelně se věnují servisním tématům, jako je cestování, zdraví, vše pro ženy, auto-moto, vzdělávání nebo bydlení. Každé vydání Blesku čte dle průzkumu Media projekt průměrně 909 tis. čtenářů. Jejich současným majitelem je Czech News Center a.s..¹²⁹

Noviny vycházejí každý den od pondělí do neděle, v pátek se suplementem Blesk magazín, jejich cena činí třináct korun, páteční vydání s magazínem pak korun sedmnáct. Současným šéfredaktorem Blesku je Radek Lain.¹³⁰

5.1.2 Deník Lidové noviny

Lidové noviny jsou nejstarším českým dosud vycházejícím celostátním deníkem. Založeny byly roku 1893. Dlouhodobě se profilují jako, seriózní list se speciálním zájmem o politiku, ekonomiku, kulturu a vzdělávání. Samo periodikum o sobě tvrdí: „*Lidové noviny jsou deníkem vzdělaných lidí. Jsou vyhledávaným zdrojem informací z oblasti vysokých a středních škol, akademických kruhů a vědy.*“ Každé vydání Lidových novin čte dle průzkumu

¹²⁹ CNC/Czech News Center a.s. [online][2017-03-15]. Dostupné z:<https://www.cncenter.cz/clanek/1270/blesk>

¹³⁰ Tamtéž.

Media projekt průměrně 200 tis. čtenářů. Současným majitelem Lidových novin je holding Agrofert Media a.s.¹³¹

Deník vychází šestkrát týdně, od pondělí do soboty, jeho cena se pohybuje kolem osmnácti až dvaceti korun, dle toho, zda daný den obsahují přílohu. Zpravodajská část novin denně obsahuje rubriky Domov, Svět, Kultura, Názory, Ekonomika a Sport. Lidové noviny se věnují jak domácímu zpravodajství, tak zprávám ze světa. Šéfredaktorem novin je od roku 2013 Ištván Léko, který ve funkci vystřídal Dalibora Balšínska, zástupcem šéfredaktora je Jan Dražan.

¹³¹ MAFRA a.s., [online] [2019-03-15]. Dostupné z: <https://www.mafra.cz/portfolio.aspx?y=mafra/portfolio-lidovenoviny.htm>

5.2 Metodika analýzy

Jak již bylo zmíněno, analýze jsme se rozhodli podrobit titulní strany deníků Lidové noviny a Blesk. Tato periodika mohou v rámci naší práce zastupovat představitele seriózního a bulvárního média. Na titulní strany jsme se zaměřili z toho důvodu, že zpravidla obsahují nejvýznamnější zprávy z předešlého dne, zajímalo nás, zda i v těchto textech autoři užívají lexikální expresivitu, případně v jaké míře se tak děje.

Výskyt lexikální expresivity jsme sledovali v obou denících každý den v období od 17. 1. 2019 do 8. 2. 2019 s výjimkou nedělí, kdy Lidové noviny nevycházejí. Vzhledem k tomu, že jsme chtěli pracovat s co možná nejsrovnatelnějšími daty, rozhodli jsme se vyřadit z analýzy i nedělní vydání Blesku. Sledovali jsme tak celkem 40 výtisků. Uvedené časové období jsme zvolili z toho důvodu, jelikož jsme nepředpokládali žádnou mimořádnou událost, která by mohla do podoby komunikátů zasáhnout. Rozsah zpravodajských textů se na titulních stranách během sledovaného období diametrálně lišil. Zatímco titulní strany Lidových novin obsahovaly zpravidla 3 - 4 delší zprávy, v Blesku to byla zpráva jedna, případně dvě. Z toho důvodu jsme se rozhodli pracovat s tzv. hypotetickými texty (z každého jednoho vydání). Tyto hypotetické texty jsme sestavili ze zpravodajských článků, které se vyskytovaly na titulních stranách. Jestliže nebylo možné naplnit hypotetický text pouze z těchto komunikátů, přistoupili jsme k článkům na stranách následujících. Vzhledem k tomu, že deník Blesk obsahoval i tam texty rozsahem kratší, zvolili jsme délku hypotetického textu 500 slov, jelikož jsme chtěli pracovat s co možná nejmenším přesahem. Analyzovány byly lexikální expresivní výrazy v samotných textech, v titulcích, podtitulcích i mezititulcích. Pracovali jsme rovněž s parafrázemi, citace jsme jakožto autentické výpovědi ze samotné analýzy vyloučili, přestože byly do hypotetických textů rovněž zahrnuty. Nepracovali jsme ani s popiskami k fotografiím, infografikami a dalšími prvky žurnalistické produkce.

Přestože jsou v teoretické části práce uvedeny všechny dílčí typy lexikálních expresivních výrazů, praktická část je v tabulkách neuvádí. Inherentní expresivita je rozdělena na hláskovou, slovotvornou a lexikálně sémantickou. Adherentní expresivita dělena na dílčí typy není, její detailnější rozpracování v teoretické části slouží k usnadnění identifikace expresivních výrazů v textech, proto také u každé dílčí kategorie uvádíme příklady z analyzovaného materiálu. Kontextová expresivita není členěna dle způsobu, kterým došlo k jejímu vzniku. Naopak u rozdělení expresiv dle kvality příznaku jednotlivé dílčí kategorie uvádíme, a to především z toho důvodu, abychom byli schopni uvést, který druh těchto expresiv se vyskytoval nejčastěji.

5.3 Identifikace lexikálních expresivních jednotek

Jedním z cílů této práce je zjišťování přítomnosti expresivního příznaku u lexikálních jednotek. Při identifikaci jednotlivých výrazů jsme používali lexikální analýzu. Vycházeli jsme především z taxonomie, kterou jsme na základě kompilace odborné literatury vytvořili v teoretické části. Veškeré výrazy jsme také ověřovali na webových stránkách Internetové jazykové příručky,¹³² konkrétně v její slovníkové části, která zadaný výraz vyhledává ve slovnících. Pracovali jsme tak se všemi dostupnými verzemi online slovníků, a to se SSJČ¹³³, SSČ¹³⁴, PSJČ¹³⁵ a ASSČ¹³⁶. Slovníky SSJČ a PSJČ jsou již uzavřené, tedy zachycují bývalý stav jazyka, dále rozpracovávány nejsou, proto jsme zadaný výraz vždy konfrontovali také s charakteristikami v dalších dostupných slovnících.

Při určování expresivity frazeologismů nebylo možné využít příručku, jelikož uvádí pouze omezené množství ustálených slovních spojení. Pracovali jsme proto se *Slovníkem české frazeologie a idiomatiky* F. Čermáka, přičemž jednotlivé výrazy byly ověřovány v každé dílčí části slovníku.

V případě neologismů a neologických frazeologismů, které by potencionálně bylo možné zařadit mezi inherentní expresivní lexikální jednotky, bylo nutné o expresivitě rozhodnout, aniž by bylo možné opřít se o slovníkové vymezení. V takových případech jsme při rozhodování o expresivnosti výrazu vycházeli z toho, zda věrné synonymum, které jsme k dané lexikální jednotce našli, neslo, nebo neneslo expresivní příznak. Pokud ano, považovali jsme za expresivní i původní, v analyzovaných materiálech nalezené, slovo nebo slovní spojení. V *Českém národním korpusu*¹³⁷ jsme také dále ověřovali, v jakých kontextech jsou daná slova používána. Takto jsme postupovali například u identifikovaného slovního spojení *chodit na červenou*¹³⁸ (ve smyslu zahýbat - podvádět partnera), které jsme zařadili do skupiny lexikálně sémantických expresiv. Podobně jsme postupovali i u slova *množírna*¹³⁹, které nejenže nese slovotvornou příponu - *írna*, ale díky Českému národnímu korpusu jsme navíc zjistili, že je tato lexikální jednotka užívána zpravidla v negativním kontextu. Slovo *množírna* jsme tak zařadili mezi expresiva slovotvorná.

¹³² Internetová jazyková příručka [online]. Dostupné z: <http://prirucka.ujc.cas.cz/>.

¹³³ SSJČ [online]. Dostupné z: <http://ssjc.ujc.cas.cz/>.

¹³⁴ SSČ [online]. Dostupné z: <http://prirucka.ujc.cas.cz/>.

¹³⁵ PSJČ [online]. Dostupné z: <https://bara.ujc.cas.cz/psjc/>.

¹³⁶ ASSČ [online]. Dostupné z: <http://www.slovníkcestiny.cz/web/uvod.php>.

¹³⁷ Český národní korpus [online]. Dostupné z: <https://www.korpus.cz/>

¹³⁸ Blesk, 24. 1. 2019.

¹³⁹ Blesk, 28. 1. 2019; 31. 1. 2019; 1. 2. 2019; 4. 2. 2019; 7. 2. 2019; 8. 2. 2019.

Některé identifikované lexikální expresivní jednotky bylo možné dle charakteristik v teoretické části práce zařadit do více dílčích kategorií. Bylo tomu tak například u analyzovaného slova *blbec*¹⁴⁰, které bylo možné zařadit jak do expresiv slovotvorných, tak lexikálně sémantických. Pokud bychom identifikovali slovo *blb*, jednalo by se o slovo, jehož expresivita spočívá přímo ve významu, a tudíž bychom jej mohli zařadit pouze mezi expresiva lexikálně sémantická. Přidáním slovotvorné přípony *-ec* však dochází k posílení, násobení expresivity. Z toho důvodu řadíme takovéto expresivní lexikální jednotky důsledně do obou kategorií.

Jak již bylo uvedeno v teoretické části práce, u lexikálních jednotek je nutné brát v potaz tzv. přepólování expresivity, kdy vlivem kontextu může dojít ke změně hodnotícího rázu z kladného na záporný a naopak. Proto jsme při identifikaci expresivních lexikálních jednotek vždy brali v potaz kontext. Takto jsme postupovali např. u přídavného jména *pekelný* ve větě: „*Ted' je tu znovu v **pekelné** formě, nažhavená a, zdá se, neporazitelná.*“¹⁴¹ SSČ¹⁴² charakterizuje slovo *pekelný* jako expresivní a jako nociónální alternativu uvádí výrazy nepříjemně (nesnesitelně) velký či hrozný. Expresivum by tak dle slovníkové charakteristiky mělo nést negativně hodnotící ráz. Vezmeme-li však v potaz kontext, zjistíme, že autor sdělení nechtěl prostřednictvím tohoto expresiva popsat hroznou (špatnou) formu osoby, o níž se ve zprávě zmiňuje, právě naopak. Expresivum *pekelný* jsme proto v rámci analýzy charakterizovali jako kladně hodnotící.

¹⁴⁰ Blesk, 21. 1. 2019

¹⁴¹ Blesk, 25. 1. 2019

¹⁴² SSČ [online]. Dostupné z: <http://prirucka.ujc.cas.cz/>.

5.4 Výskyt expresivních výrazů v deníku Blesk

V rámci analýzy deníku Blesk jsme pracovali, stejně jako u Lidových novin, s dvaceti výtisky tohoto periodika, přičemž z každého jednoho vydání jsme vytvořili hypotetický text o rozsahu 500 slov. Součet všech slov hypotetických textů tedy činí 100 000, v tomto vzorku jsme identifikovali 181 lexikálních expresivních jednotek, přičemž šest z nich bylo v rámci rozdělení, možné zařadit do dvou kategorií.

V analyzovaných materiálech se vyskytovala pouze inherentní a adherentní expresivita, žádný příklad expresivity kontextové jsme neidentifikovali. Nejpočetnější skupinu tvořily inherentní expresivní lexikální jednotky, celkem jich bylo přítomno 120 (66,30%), v rámci této skupiny se pak nejčastěji vyskytovala expresivita slovotvorná, tu jsme identifikovali v 81 případech (44,75%), druhou nejčetnější skupinu inherentních expresiv tvořila expresiva lexikálně sémantická, v analyzovaných textech jsme našli 36 těchto lexikálních jednotek (19,89%). Hlásková expresivita oproti tomu byla zastoupena pouze 3 výrazy (1,66%). Adherentní expresiva byla přítomna v 67 případech (37,02%).

Z celkového počtu 181 expresiv bylo s ohledem na hodnotící charakter identifikováno 76 expresiv jako kladně hodnotících, přičemž důvěrná, familiární slova a laudativa jsme zaznamenali ve 4 případech (2,21%), hypokoristik bylo přítomno 11 (6,08%), eufemismus se v analyzovaných textech vyskytl jednou (0,55%), ostatní expresivní lexikální jednotky byly označeny jako ostatní expresiva s citovým příznakem kladným, celkem jich bylo 60 (33,15%). Žádná jiná dílčí kategorie zastoupena nebyla. Expresivní lexikální jednotky se záporným příznakem byly v textech zastoupeny 84 případy, hanlivých, pejorativních slov se v analyzovaných vyskytlo celkem 15 (8,29%), zhrubělá slova jsme identifikovali pouze dvě (1,10%), žádné další dílčí kategorie zastoupeny nebyly, ostatní expresivní lexikální jednotky s citovým příznakem záporným jsme zařadili do kategorie ostatních expresiv s citovým příznakem záporným, celkem jich bylo 67 (37,02%).

Kvantitativních expresivních lexikálních jednotek jsme v analyzovaných materiálech identifikovali celkem 12 (6,63%), ostatních hodnotících expresiv 8 (4,42%). Expresiva nehodnotící se ve zpravodajských textech vyskytla pouze jednou (0,55%).

V přepočtu na jeden hypotetický text (o rozsahu 500 slov) se v deníku Blesk lexikálních expresiv vyskytovalo 9,05. Z toho 6 slov náleželo do skupiny expresiv inherentních, adherentní expresiva byla zastoupena 3,35 případy. V rámci inherentní expresivity se pak slovotvorných expresiv v přepočtu na jeden hypotetický text vyskytlo 4,05, hláskových 0,15 a lexikálně

sémantických 1,8. Slova s citovým příznakem kladným jsme zaznamenali v 3,8 případech, z toho důvěrných, familiárních slov a laudativ se vyskytovalo 0,2, hypokoristik bylo přítomno 0,55 a eufemismů 0,05. Další lexikální jednotky byly zařazeny do skupiny ostatních expresiv s citovým příznakem kladným, celkem byly 3. V přepočtu na jeden hypotetický text se v analyzovaných materiálech vyskytovalo 4,55 expresivních lexikálních jednotek s citovým příznakem záporným, z toho se jednalo o 0,75 hanlivých, pejorativních slov a 0,1 zhrubělých slov. Další expresivní výrazy byly zařazeny do kategorie ostatních expresiv s citovým příznakem záporným, jejich počet činil 3,35. Kvantitativních expresiv bylo přítomno 0,6, ostatních hodnotících expresiv 0,4 a expresiv bez přítomnosti hodnocení - hodnotícího sému 0,05.

Tabulka 1 - Absolutní výskyt lexikálních expresiv v deníku Blesk

Sledovaný typ expresivity/ expresiv	Absolutní počet identifikovaných expresiv
Celkem identifikovaných expresiv	181
Inherentní expresiva	120
Hlásková expresiva	3
Slovotvorná expresiva	81
Lexikálně sémantická expresiva	36
Adherentní expresivita	67
Kontextová expresiva	0
Expresiva s citovým příznakem kladným	76
Důvěrná, familiární slova a laudativa	4
Domácká slova	0
Hypokoristika	11
Dětská slova	0
Eufemismy	1
Ostatní expresiva s citovým příznakem kladným	60
Expresiva s citovým příznakem záporným	84
Hanlivá, pejorativní slova	15
Zhrubělá slova	2
Vulgární slova	0
Dysfemismy	0
Ostatní expresiva s citovým příznakem záporným	67
Kvantitativní expresiva	12
Ostatní hodnotící expresiva	8

Expresiva bez přítomnosti hodnocení	1
--	----------

Tabulka 2 - Procentuální zastoupení jednotlivých typů lexikální expresivity v celkovém počtu identifikovaných expresiv v deníku Blesk

Sledovaný typ expresivity/expresiv	Zastoupení jednotlivých typů lexikální expresivity v celkovém počtu identifikovaných expresiv [procenta]
Celkem identifikovaných expresiv	181
Inherentní expresiva	66,298
Hlásková expresiva	1,657
Slovotvorná expresiva	44,751
Lexikálně sémantická expresiva	19,89
Adherentní expresivita	37, 017
Kontextová expresiva	0
Expresiva s citovým příznakem kladným	
Expresiva s citovým příznakem kladným	41,989
Důvěrná, familiární slova a laudativa	2,21
Domácká slova	0
Hypokoristika	6,077
Dětská slova	0
Eufemismy	0,552
Ostatní expresiva s citovým příznakem kladným	33,149
Expresiva s citovým příznakem záporným	46, 409
Hanlivá, pejorativní slova	8, 287
Zhrubělá slova	1,105
Vulgární slova	0
Dysfemismy	0
Ostatní expresiva s citovým příznakem záporným	37,017
Kvantitativní expresiva	6,63
Ostatní hodnotící expresiva	4,42
Expresiva bez přítomnosti hodnocení	0,552

Tabulka 3 - Výskyt lexikálních expresivity v deníku Blesk v přepočtu na jeden hypotetický text

Sledovaný typ expresivity/expresiv	Výskyt lexikální expresivity v přepočtu na jeden hypotetický text
Celkem identifikovaných expresiv	9,05
Inherentní expresiva	6
Hlásková expresiva	0,15
Slovtvorná expresiva	4,05
Lexikálně sémantická expresiva	1,8
Adherentní expresivita	3,35
Kontextová expresiva	0
Slova s citovým příznakem kladným	
Důvěrná, familiární slova a laudativa	0,2
Domácká slova	0
Hypokoristika	0,55
Dětská slova	0
Eufemismy	0,05
Ostatní expresiva s citovým příznakem kladným	3
Expresiva s citovým příznakem záporným	4,2
Hanlivá, pejorativní slova	0,75
Zhrubělá slova	0,1
Vulgární slova	0
Dysfemismy	0
Ostatní expresiva s citovým příznakem záporným	3,35
Kvantitativní expresiva	0,6
Ostatní hodnotící expresiva	0,4
Expresiva bez přítomnosti hodnocení	0,05

5.5 Výskyt expresivních výrazů v deníku Lidové noviny

V rámci analýzy Lidových novin jsme pracovali, stejně jako u deníku Blesk, s dvaceti výtisky tohoto periodika, přičemž z každého jednoho vydání jsme vytvořili hypotetický text o rozsahu 500 slov. Součet všech slov hypotetických textů tedy činí 100 000, v tomto vzorku jsme identifikovali 41 lexikálních expresivních jednotek, přičemž pouze jednu z nich bylo možné zařadit do dvou kategorií.

V analyzovaných textech se vyskytovala pouze expresivita inherentní a adherentní, žádný příklad kontextové expresivity jsme neidentifikovali. Nejpočetnější skupinu tvořila adherentní expresiva, ta se v textech objevila celkem v 23 případech (56,10%). Výskyt inherentní expresivity byl identifikován u 18 lexikálních jednotek (43,90%), přičemž v rámci této kategorie se nejčastěji objevovala lexikálně sémantická expresiva, bylo jich 12 (29,27%), slovotvorné expresivní lexikální jednotky byly přítomny v 5 případech (12,20%), hlásková expresivita byla v analyzovaných materiálech zaznamenána jednou (2,44%).

Z celkového počtu 41 expresiv bylo s ohledem na hodnotící charakter identifikováno 10 (24,39)% expresiv jako kladně hodnotících, přičemž důvěrná, familiární slova a laudativa jsme zaznamenali v 1 případě (2,44%), jednou se vyskytlo také domácké slovo (2,44%) a hypokoristikum (2,44%), eufemismy byly v textech přítomny celkem čtyřikrát (9,76%). Dětská slova se v analyzovaných materiálech nevyskytovala, zbylé expresivní jednotky nesoucí kladný citový příznak byly zařazeny do skupiny ostatních expresiv s citovým příznakem kladným. Expresivní lexikální jednotky se záporným příznakem byly v textech zastoupeny 20 případy (48,78%), hanlivých, pejorativních slov se v textech vyskytlo celkem 7 (17,07%), zhrubělá, vulgární slova ani dysfemismy se v analyzovaných materiálech nevyskytovaly. Zbylé expresivní lexikální jednotky, u nichž byl identifikován záporný citový příznak, jsme zařadili mezi do skupiny ostatních expresiv s citovým příznakem záporným.

Kvantitativních expresivních lexikálních jednotek jsme v analyzovaných materiálech identifikovali celkem 6 (14,63%), ostatních hodnotících expresiva 4 (9,76%). Expresiva, která by neobsahovala hodnocení, se ve zpravodajských textech vyskytla pouze jednou (2,44%).

V přepočtu na jeden hypotetický text (o rozsahu 500 slov) činil výskyt lexikálních expresiv v deníku Lidové noviny 2,05. Z toho 1,15 slov náleželo do skupiny adherentních expresiv, inherentní expresiva byla zastoupena 0,9 případy. Jak již bylo uvedeno výše, kontextová expresivita se v analyzovaných materiálech nevyskytovala. V rámci inherentní expresivity se

pak v přepočtu na jeden hypotetický text vyskytovalo 0,05 hláskových expresiv, 0,25 slovotvorných expresiv a 0,6 expresiv lexikálně sémantických. Slova s citovým příznakem kladným jsme zaznamenali v 0,5 případech, z toho důvěrných, familiárních slov a laudativ se vyskytovalo 0,05, domáckých slov bylo přítomno rovněž 0,05, stejně tak i hypokoristik. Eufemismů jsme zaznamenali 0,2. Lexikálních jednotek spadajících do dílčí kategorie ostatních expresiv v citovém příznakem kladným jsme identifikovali 0,15. V přepočtu na jeden hypotetický text se v analyzovaných materiálech vyskytovala 1 expresivní lexikální jednotka s citovým příznakem záporným, z toho se jednalo o 0,35 hanlivých, pejorativních slov. Žádná další expresiva, jež by bylo možné zařadit do dalších dílčích kategorií, přítomna nebyla. Zbylé expresivní výrazy, u nichž byl identifikován záporný citový příznak, byly zařazeny do kategorie ostatních expresiv s citovým příznakem záporným, jejich počet činil 0,65. Kvantitativních expresiv bylo přítomno 0,3, ostatních hodnotících expresiv 0,2 a expresiv bez přítomnosti hodnocení - hodnotícího sému 0,05.

Tabulka 4 - Absolutní četnost výskytu lexikální expresivity v deníku Lidové noviny

Sledovaný typ expresivity/expresiv	Absolutní počet identifikovaných expresiv
Celkem identifikovaných expresiv	41
Inherentní expresiva	18
Hlásková expresiva	1
Slovotvorná expresiva	5
Lexikálně sémantická expresiva	12
Adherentní expresivita	23
Kontextová expresiva	0
Slova s citovým příznakem kladným	10
Důvěrná, familiární slova a laudativa	1
Domácká slova	1
Hypokoristika	1
Dětská slova	0
Eufemismy	4
Ostatní expresiva s citovým příznakem kladným	3
Expresiva s citovým příznakem záporným	20
Hanlivá, pejorativní slova	7
Zhrubělá slova	0
Vulgární slova	0
Dysfemismy	0

Ostatní expresiva s citovým příznakem záporným	13
Kvantitativní expresiva	6
Ostatní hodnotící expresiva	4
Expresiva bez přítomnosti hodnocení	1

Tabulka 5 – Procentuální zastoupení jednotlivých typů lexikální expresivity v celkovém počtu identifikovaných expresiv v deníku Lidové noviny

Sledovaný typ expresivity/expresiv	Zastoupení jednotlivých typů lexikální expresivity v celkovém počtu identifikovaných expresiv [procenta]
Celkem identifikovaných expresiv	41
Inherentní expresiva	43,902
Hlásková expresiva	2,439
Slovtvorná expresiva	12,195
Lexikálně sémantická expresiva	29,268
Adherentní expresivita	56,098
Kontextová expresiva	0
Slova s citovým příznakem kladným	
	24,390
Důvěrná, familiární slova a laudativa	2,439
Domácká slova	2,439
Hypokoristika	2,439
Dětská slova	0
Eufemismy	9,756
Ostatní expresiva s citovým příznakem kladným	7,317
Slova s citovým příznakem záporným	48,781
Hanlivá, pejorativní slova	17,073
Zhrubělá slova	0
Vulgární slova	0
Dysfemismy	0
Ostatní expresiva s citovým příznakem záporným	31,707
Kvantitativní expresiva	14,634
Ostatní hodnotící expresiva	9,756
Expresiva bez přítomnosti hodnocení	2,439

Tabulka 6 - Výskyt lexikální expresivity v Lidových novinách v přepočtu na jeden hypotetický text

Sledovaný typ expresivity/expresiv	Absolutní počet identifikovaných expresiv v přepočtu na jeden hypotetický text
Celkem identifikovaných expresiv	2,05
Inherentní expresiva	0,9
Hlásková expresiva	0,05
Slovotvorná expresiva	0,25
Lexikálně sémantická expresiva	0,6
Adherentní expresivita	1,15
Kontextová expresiva	0
Slova s citovým příznakem kladným	
Důvěrná, familiární slova a laudativa	0,05
Domácká slova	0,05
Hypokoristika	0,05
Dětská slova	0
Eufemismy	0,2
Ostatní expresiva s citovým příznakem kladným	0,15
Slova s citovým příznakem záporným	1
Hanlivá, pejorativní slova	0,35
Zhrubělá slova	0
Vulgární slova	0
Dysfemismy	0
Ostatní expresiva s citovým příznakem záporným	0,65
Kvantitativní expresiva	0,3
Ostatní hodnotící expresiva	0,2
Expresiva bez přítomnosti hodnocení	0,05

5.6 Komparace výsledků analýzy

Výsledky analýzy ukazují, že obě sledovaná periodika užívají ve zpravodajských textech výrazy s expresivním příznakem. V deníku Blesk byl zaznamenán podstatně vyšší výskyt těchto výrazů než v Lidových novinách, celkem jsme jich zde identifikovali o 140 více.

Zatímco Blesk užíval nejčastěji expresivitu inherentní (66,3%), v Lidových novinách jsme zaznamenali nejvyšší výskyt adherentních lexikálních expresiv (56,09%). Stejně tak se lišilo i zastoupení jednotlivých kategorií v rámci inherentní expresivity. Blesk používal nejčastěji expresiva slovtvorná (44,75%), poté lexikálně sémantická (19,89%) a nakonec hlásková (1,66%). Lidové noviny naopak v rámci této skupiny používaly ve svých textech nejčastěji expresiva lexikálně sémantická (29,27%) a až poté slovtvorná (12,2). Hlásková expresiva byla zastoupena rovněž nejmenším počtem výrazů stejně jako u deníku Blesk (2,44%). Procentuální zastoupení slovtvorné expresivity v celkovém počtu identifikovaných expresiv se u deníků lišilo vcelku výrazně, a to o 32,56%.

Oba deníky užívaly nejčastěji expresiva s citovým příznakem záporným, v deníku Blesk neslo tento příznak 46,41% expresivních lexikálních jednotek, v rámci této kategorie se v analyzovaných materiálech vyskytovala hanlivá, pejorativní a také vulgární slova. V Lidových novinách byla expresiva nesoucí záporný citový příznak zastoupena 48,78%. Nevyskytovala se zde, na rozdíl od Blesku, žádná vulgární slova, avšak poměr výskytu hanlivých, pejorativních slov byl v rámci všech identifikovaných expresiv vyšší, a to o 8,79%. Lexikální expresivní jednotky, které nebylo možné zařadit do žádné dílčí kategorie, obsáhla skupina ostatních expresiv s citovým příznakem záporným, u obou deníků tato skupina převládala nad ostatními kategoriemi. Jak z výše uvedených dat vyplývá, obě periodika užívají negativně hodnotící expresiva podobně, rozdíl však můžeme vidět mezi užitím expresiv s citovým příznakem kladným. Ačkoliv Blesk i Lidové noviny užívají expresiv s citovým příznakem kladným častěji než expresiv kvantitativních nehodnotících, či ostatních hodnotících, děje se tak v různé míře. Zatímco u deníku Blesk tvořila kladně hodnotící expresiva 41,99% ze všech identifikovaných expresivních výrazů, u Lidových novin to bylo pouze 24,39%. Deník Lidové noviny totiž užíval častěji kvantitativní expresiva a ostatní expresiva, která neobsahovala vyhraněné hodnocení. Kladně hodnotících expresivních lexikálních jednotek se tak v analyzovaných materiálech Blesku vyskytovalo celkem o 17,6% více než v Lidových novinách, přičemž je v obou denících zastupovala důvěrná, familiární slova a laudativa, hypokoristika a eufemismy. Ve zpravodajských textech Lidových novin se

navíc vyskytlo jedno domácké slovo. Lexikální expresivní jednotky, které nebylo možné zařadit do žádné dílčí kategorie, obsáhla skupina ostatních expresiv s citovým příznakem kladným. V Blesku tato skupina převládala nad ostatními kategoriemi, v rámci Lidových novin se ve stejné míře vyskytovaly ještě eufemismy, které byly v tomto periodiku užívány častěji než v Blesku.

Závěr

Z analýzy lexikálních prostředků použitých na titulních stranách Lidových novin a Blesku vyplývá, že sdělení obou deníků jsou produkována se záměrem přímo či nepřímo ovlivnit názory, postoje příjemců, případně jejich jednání. Sledované komunikáty naplňují funkce příslušné do rámce dílčí stylové oblasti publicistické v užším smyslu. Z vysoké četnosti výskytu lexikálních expresivních jednotek ve zpravodajských textech na titulních stranách deníku Blesk lze usuzovat, že jejich užití je mediální institucí preferované, ne-li dokonce vyžadované. V případě Lidových novin byl výskyt lexikálních expresiv podstatně nižší, avšak i tak se ukazuje, že je mediální institucí užívání těchto prostředků porušujících zásady informační kvality minimálně tolerované.

Zatímco Lidové noviny používaly nejčastěji adherentní expresivitu, u deníku Blesk převažovala expresivita inherentní, konkrétně slovtvorná. Původci komunikátů se mohou prostřednictvím inherentních expresiv snažit navozovat mezi autorem a čtenářem dojem blízkosti, nenucenosti. O tom svědčí i to, že Blesk užíval ve větší míře hypokoristika, jejichž užití působí neformálně a nenuceně. Adherentní expresivita, kterou užívaly častěji Lidové noviny, působí na rozdíl od inherentní méně nápadně, její užití je však neméně problematické. Autoři textů mohou prostřednictvím těchto lexikálních jednotek působit na čtenáře stejně jako prostřednictvím expresivity inherentní, avšak pro příjemce sdělení mohou být tyto lexikální jednotky hůře rozpoznatelné. Autoři textů tak mohou čtenáře ovlivňovat, aniž by si to uvědomoval.

Z hlediska hodnotící charakteristiky expresivních jazykových prostředků byla v analyzovaných materiálech nejčastěji zastoupena expresiva se záporným citovým příznakem. Z toho vyplývá, že původci sdělení mají tendenci vkládat do textů vlastní názor na problematiku, vlastní negativní hodnocení, kterým mohou na čtenáře působit. Expresiva s kladným citovým příznakem, která se v analyzovaných materiálech rovněž vyskytovala, mají zase potenciál vzbuzovat zájem, nutit pozitivní postoj a náhled na zvolené téma a vyvolávat pocit účasti. Expresiva s kladným citovým příznakem se ve větší míře vyskytovala v deníku Blesk, z čehož lze usuzovat, že toto periodikum má větší tendenci manipulovat s příjemcem sdělení tímto směrem.

Oba deníky užívaly kvantitativní expresiva, která byla v analyzovaných materiálech zastoupena především neurčitými číslovkami. To může souviset s nedostatečnou informovaností autorů zpravodajských textů, kteří mnohdy nemají dostatek času na to, aby se sledované problematice

věnovali do hloubky. Použití těchto expresivních lexikálních jednotek však může být zcela vědomé a může být motivováno snahou na čtenáře nějakým způsobem zapůsobit.

Nutno podotknout, že ovlivňování čtenáře výše uvedenými způsoby je ve zpravodajství nežádoucí, jelikož je v rozporu se zpravodajským dílčím stylovým typem, konstruovaným na základě předpokladu výhradního naplnění informativní funkce. V Lidových novinách jsme sice zaznamenali vyšší výskyt expresiv, která sém hodnocení neobsahují, tato slova však mohou jednotku hodnotící doprovodit, a tím kontextově podpořit naplnění některé z neinformativních konativních funkcí, zejména pak funkce persvazivní, získávací.

Potenciálními efekty vyplývající z užití příznakového lexika, jež bylo identifikováno ve zpravodajství obou deníků, je nezbytné chápat jako součást komplexní komunikační strategie mediálních institucí. Cílem může být dosažení pozitivního náhledu publika na vlastní články, potažmo na celý deník. Vyloučit nelze ani zájem mediálních institucí ovlivňovat veřejné mínění.

Seznam použitých zkratk

ASSČ – Akademický slovník současné češtiny

PSČJ – Příruční slovník českého jazyka

PSP – Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky

SSJČ – Slovník spisovného jazyka českého

SSČ – Slovník současné češtiny pro školu a veřejnost

Seznam použité literatury

- BEČKA, Josef Václav. *Česká stylistika*. Praha: Academia, 1992, 467 s. ISBN 8020000208.
- ČECHOVÁ, Marie, Jan CHLOUPEK, Marie KRČMOVÁ a Eva MINÁŘOVÁ. *Současná česká stylistika*. Praha: ISV nakladatelství, 2003. ISBN 80-86642-00-3.
- ČECHOVÁ, M., KRČMOVÁ, M. a MINÁŘOVÁ, E. *Současná stylistika*. Praha, 2008. ISBN 978-80-7106-961-4.
- ČERMÁK, František, FILIPEC Josef. *Česká lexikologie*. Praha: Academia, 1985, 281 s.
- ČERMÁK, František, HRONEK, Jiří, MACHAČ, Jaroslav. *Slovník české frazeologie a idiomatiky*. Praha: Leda, 2009, 507 s. ISBN 978-80-7335-216-5.
- ČERMÁK, František, HRONEK, Jiří, MACHAČ, Jaroslav. *Slovník české frazeologie a idiomatiky*. Praha: Leda, 2009, 1247 s. ISBN 978-80-7335-218-9.
- ČERMÁK, František, HRONEK, Jiří, MACHAČ, Jaroslav. *Slovník české frazeologie a idiomatiky*. Praha: Leda, 2009, 547 s. ISBN 978-80-7335-217-2.
- ČERMÁK, František. *Slovník české frazeologie a idiomatiky*. Praha: Leda, 2009, 1267 s. ISBN 978-80-7335-219-6.
- HAUSER, Přemysl. *Nauka o slovní zásobě*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1980, 192 s.
- JEDLIČKA, Alois, Věra FORMÁNKOVÁ a Miloslava REJMÁNKOVÁ. *Základy české stylistiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1970. Učebnice pro vysoké školy.
- JÍLEK, Viktor a Božena BEDNAŘÍKOVÁ. *Jazykové prostředky s potenciálem porušit normu v oblasti mediálního zpravodajství*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2015, 1 CD-ROM (233 stran). ISBN 978-80-244-4896-1.
- JÍLEK, Viktor. *Lexikologie a stylistika nejen pro žurnalisty*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2005. ISBN 80-244-1246-2.
- JÍLEK, V. *Žurnalistické texty jako výsledek působení jazykových a mimojazykových vlivů*. Olomouc, 2009. ISBN 978-80-244-2218-3

KARLÍK, Petr, Marek NEKULA, Zdenka RUSÍNOVÁ a Miroslav GREPL. *Příruční mluvnice češtiny*. Vyd. 2., opr. [i.e. 4. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2012, 799 s. ISBN 978-80-7106-624-8.

KRČMOVÁ, M. a kol. *Integrace v jazycích - jazyky v integraci*. Praha, 2010. ISBN 978-80-7422-001-2.

MCQUAIL, D. *Úvod do teorie masové komunikace*. 4., rozš. a přeprac. vyd. Praha, 2009. ISBN 978-80-7367-574-5.

MINÁŘOVÁ, Eva. *Stylistika pro žurnalisty*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-2979-4.

MISTRÍK, Jozef. *Štylistika*. 1. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1985.

TRAMPOTA, Tomáš. *Zpravodajství*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2006. ISBN 8073670968.

ZIMA, Jaroslav. *Expresivita slova v současné češtině: studie lexikologická a stylistická*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1961.

Internetové zdroje

Czech News Center [online][2019-15-03]. Dostupné z: <http://www.cncenter.cz>

MAFRA a.s., [online] [2019-03-15]. Dostupné z: <https://www.mafra.cz>

SSJČ [online]. Dostupné z: <http://ssjc.ujc.cas.cz/>.

SSČ [online]. Dostupné z: <http://prirucka.ujc.cas.cz/>.

PSJČ [online]. Dostupné z: <https://bara.ujc.cas.cz/psjc/>.

ASSČ [online]. Dostupné z: <http://www.slovníkcestiny.cz/web/uvod.php>.

Český národní korpus [online]. Dostupné z: <https://www.korpus.cz/>

Internetová jazyková příručka [online]. Dostupné z: <http://prirucka.ujc.cas.cz/>.

Seznam tabulek

Tabulka 1 – Absolutní výskyt lexikálních expresiv v deníku Blesk

Tabulka 2 – Procentuální zastoupení jednotlivých typů lexikální expresivity v celkovém počtu identifikovaných expresiv v deníku Blesk

Tabulka 3 – Výskyt lexikálních expresivity v deníku Blesk v přepočtu na jeden hypotetický text

Tabulka 4 – Absolutní četnost výskytu lexikální expresivity v deníku Lidové noviny

Tabulka 5 – Procentuální zastoupení jednotlivých typů lexikální expresivity v celkovém počtu identifikovaných expresiv v deníku Lidové noviny

Tabulka 6 – Výskyt lexikální expresivity v Lidových novinách v přepočtu na jeden hypotetický text

Seznam příloh

1x digitální nosič (CD) obsahuje hypotetické texty, které byly analyzovány. Vzhledem k rozsahu pramenů je na CD uveden také seznam článků, které byly k sestavení hypotetických textů použity.